

Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Katedra dějin státu a práva

Diplomová práce

Vývoj organizace soudnictví v první ČSR

Pavel Rusnok

Akademický rok 2005/2006

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Vývoj organizace soudnictví v první ČSR zpracoval sám a uvedl jsem všechny použité prameny“.

Poděkování:

Rád bych na tomto místě poděkoval doc. JUDr. Karlovi Schelleovi, CSc., vedoucímu mé diplomové práce za odborné vedení a spolupráci.

ÚVOD

<u>1.</u>	<u>SOUDNÍ MOC</u>	6
<u>1.1</u>	<u>Dělba moci</u>	6
<u>1.2</u>	<u>Soudnictví - obecně</u>	7
<u>1.3</u>	<u>Související pojmy</u>	9
<u>2.</u>	<u>SOUDNICTVÍ PŘED ROKEM 1918</u>	11
<u>2.1</u>	<u>Územní organizace soudů</u>	12
<u>2.2</u>	<u>Hierarchie soudní soustavy před rokem 1918</u>	13
<u>2.2.1</u>	<u>Okresní soudy</u>	13
<u>2.2.2</u>	<u>Krajské soudy</u>	13
<u>2.2.3</u>	<u>Vrchní zemské soudy</u>	13
<u>2.2.4</u>	<u>Nejvyšší soudní a kasační dvůr ve Vídni</u>	14
<u>2.3</u>	<u>Ministerstvo spravedlnosti před rokem 1918</u>	14
<u>2.4</u>	<u>Státní zastupitelství, advokacie a notářství před r. 1918</u>	15
<u>2.4.1</u>	<u>Státní zastupitelství</u>	15
<u>2.4.2</u>	<u>Advokacie</u>	16
<u>2.4.3</u>	<u>Notářství</u>	17
<u>3.</u>	<u>SOUDNICTVÍ V PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE (28. ŘÍJNA 1918 - 30. ZÁŘÍ 1938)</u>	18
<u>3.1</u>	<u>Vyhlášení nezávislosti ČSR</u>	18
<u>3.2</u>	<u>Recepce právního řádu</u>	18
<u>3.2.1</u>	<u>Regionální uspořádání</u>	19
<u>3.3</u>	<u>Situace na Slovensku</u>	19
<u>3.3.1</u>	<u>Soustava soudů na Slovensku</u>	20
<u>3.4</u>	<u>Prozatímní ústava</u>	21
<u>3.5</u>	<u>Ústavní listina československé republiky</u>	22
<u>3.5.1</u>	<u>Moc soudcovská</u>	22
<u>3.6</u>	<u>Ministerstvo spravedlnosti</u>	23
<u>3.7</u>	<u>Státní zastupitelství, advokacie a notářství</u>	23
<u>3.8</u>	<u>Postavení soudců</u>	24
<u>3.9</u>	<u>Soudní kancelář</u>	26
<u>3.10</u>	<u>Úřední sbírky zákonů</u>	26
<u>4.</u>	<u>SKUPINY SOUDŮ V ČSR</u>	27
<u>4.1</u>	<u>Soudy řádné</u>	28

4.1.1	Civilní soudnictví	28
4.1.1.1	Obsazení a složení soudů	29
4.1.1.2	Příslušnost soudů	29
4.1.2	Trestní soudnictví	31
4.1.2.1	Okresní soudy	31
4.1.2.2	Krajské soudy	32
4.1.2.3	Vrchní soudy	33
4.1.2.4	Nejvyšší soud	33
4.2	Soudy specializované	34
4.2.1	Civilní soudy	34
4.2.1.1	Pracovní soudy	34
4.2.1.2	Labské plavební soudy	35
4.2.1.3	Důchodkové soudy	36
4.2.1.4	Soudy pojišťovací	36
4.2.2	Trestní soudy	37
4.2.2.1	Porotní soudy	37
4.2.2.1.1	Instituce porot	37
4.2.2.2	Vojenské soudy	41
4.2.2.3	Soudy mládeže	43
4.2.2.4	Soudy kmetské	43
4.2.2.5	Státní soud	44
4.2.2.5.1	Zákon na ochranu republiky	44
4.2.2.5.2	Státní soud	45
4.2.2.6	Soud stanný	45
4.3	Rozhodčí soudy a rozhodčí komise	46
4.4	Veřejné soudy	48
4.4.1	Správní soudnictví	48
4.4.1.1	Historický exkurs	48
4.4.1.2	Správní soudnictví v ČR	49
4.4.2	Volební soud	50
4.4.3	Ústavní soudnictví	51
4.4.3.1	Obecně	51
4.4.3.2	Modely ústavního soudnictví	54
4.4.3.3	Orgány ochrany ústavnosti na našem území	55
4.4.3.3.1	Říšský soud	55
4.4.3.3.2	Nejvyšší správní soud	56
4.4.3.3.3	Ústavní soud ČR	57
4.4.3.3.3.1	Příslušnost Ústavního soudu	58
4.4.3.4	Závěrečné zhodnocení činnosti Ústavního soudu v ČR	61
5.	ZÁVĚREČNÉ ZHODNOCENÍ	63
6.	RESUME	65
7.	PŘÍLOHA I.:	67
8.	PŘÍLOHA II.	71
9.	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	72

Úvod

Cílem mé práce je postihnout alespoň v hrubších obrysech problematiku vývoje soudnictví v období první Československé republiky. Není bohužel v mých silách rozpracovat tuto materii do všech myslitelných podrobností. Soustředím se zejména na problematiku ústavního soudnictví, přičemž však zcela neopomím ani soudnictví obecné, jemuž věnuji podstatnou část své práce.

Ani při zpracovávání práce právně - historické není možné nechat zcela bez povšimnutí obecné otázky soudnictví a jeho postavení v systému státní moci. Proto těmto problémům věnuji úvodní kapitolu, ve které se snažím popsat teoretický a dogmatický rámeček výkonu soudnictví. Tato kapitola je zároveň doplněna výčtem a výkladem nejzásadnějších pojmů, jejichž znalost je ke studiu samotného soudnictví zcela nezbytná.

Pro důkladné uchopení problematiky je nutné seznámení se s historickým vývojem, který na našem území na poli soudnictví probíhal v letech 1848 – 1918. Proto se ve druhé kapitole pokouším nastínit organizaci soudnictví na území Rakouska – Uherska, jehož byly České země i Slovensko součástí. Bylo samozřejmě možné v této práci zajít i hlouběji do historie než do roku 1848, ale tento rok, který je významným historickým mezníkem jeví jako zcela postačující.

Základní organizační otázky a ústavní zakotvení soudní moci v samostatném Československu rozebírám ve čtvrté kapitole. V té se mimo jiné zabývám i recepcí rakouského právního řádu, která zajistila právní kontinuitu na našem území.

Nejdůležitější, a proto také nejobsáhlejší částí mé práce, je kapitola pátá. V té nejprve provádím rozčlenění soudní soustavy na jednotlivé části. Následuje podrobný popis jednotlivých typů soudů, přičemž jsem se nejdůkladněji věnoval problematice ústavního soudnictví. V této části jsem se nejprve věnoval obecné teorii ústavního soudnictví, zároveň jsem vymezil nejdůležitější pojmy související s problematikou a taktéž jsem se zde zabýval existujícími modely ústavního soudnictví a až poté jsem podal přehled jednotlivých ústavních soudů na našem území.

Takto zvolená struktura by dle mého názoru měla umožnit čtenáři snadnou orientaci v problematice organizace soudnictví v první Československé republice. V mé diplomové práci jsem se snažil o co možná nejprehlednější úpravu textu, aby četba nepůsobila sebemenší potíže.

1. SOUDNÍ MOC

1.1 Dělbba moci

Hlavní princip demokratického uspořádání státu, jenž pramení z předpokladu, že koncentrace moci v rukou jednotlivce či jednoho orgánu vede k jejímu zneužití, představuje *teorie o dělbě moci*¹. Můžeme rozlišit dělbu moci horizontální a vertikální. Dělbba moci horizontální znamená rozdělení státní moci do tří autonomních celků neboli tripartice.

1. **moc zákonodárnou**
2. **moc výkonnou - exekutivu** (výkon zákonů)
3. **moc soudní** (aplikace zákonů v konkrétních případech)

Zákonodárná moc (parlament) představuje normativní legislativní činnost státu, tj. tvorbu zákonů a dalších právních norem.

Výkonná moc (vláda, orgány státní správy, prezident) musí být ústavní (tj. zřízená ústavním způsobem) a zákonná (tj. musí se řídit platnými zákony).

Soudní moc musí být nezávislá na zákonodárných a výkonných orgánech a musí se řídit pouze platnými zákony.

Jednotlivá moc je představována soustavou orgánů, jenž jsou vzájemně odlišné, nezávislé, neslučitelné, nepodřízené a neodpovědné. Teoreticky zásadu formuloval anglický filozof **John Locke (1632 – 1704)** ve své knize *Druhé pojednání o vládě*.²

Problematiku oddělenosti, samostatnosti a nezávislosti uvedených oblastí dále propracoval a rozvinul v 18. století francouzský filozof a spisovatel **Charles Louis de Montesquieu (1689 – 1755)**.³

První praktickou realizací teorie o dělbě moci byla americká federální ústava z roku 1787, ve které se uplatnil jako součásti teorie o rozdělení moci i *princip vzájemných brzd a rovnováh* (angl. *checks and balances*). Tato zásadní premisa zabraňuje, aby jedna ze složek

¹ O dělení státní moci na tři díly se lze dočíst již u Aristotela

² J. Locke je považován za zakladatele moderní dělby státní moci. Stát má dle Locka tři typy moci: federativní, zákonodárnou (legislativu) a výkonnou (exekutivu). Kromě nich věnuje pozornost prerogativě, což je vladařova moc starat se o veřejné blaho v situacích nepředvídaných zákonem. Tři základní moci nejsou analogické současnému dělení na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní.

³ „Není svobody, jestliže není moc soudní oddělena od moci zákonodárné a výkonné. Kdyby byla moc soudní spojena s mocí zákonodárnou, byla by moc nad životem a svobodou občanů pouhou libovůlí, protože soudce by byl zároveň zákonodárcem. Kyby byla moc soudní spojena s mocí výkonnou, soudce by mohl být i zároveň tyranem“. Montesquieu, Ch.: O duchu zákonů. Praha 1947, s. 172

získala dominantní postavení. Brzdou ze strany moci soudní k moci zákonodárné je existence ústavního soudnictví, ze strany moci soudní k moci výkonné je kontrola veřejné moci v rámci správního soudnictví a na druhou stranu výkonná moc zajišťuje státní správu soudů.

Vertikální dělba moci představuje rozdělení kompetencí mezi ústřední a místní orgány. Základním principem vertikální dělby moci je decentralizace, která znamená přenášení pravomoci a odpovědnosti co nejbližší místu realizace rozhodnutí. Decentralizace může mít ve státoprávním uspořádání také podobu federalizace nebo autonomie.

Základní předpoklady demokratického právního státu jsou :

- soudní moc vykonávaná nezávisle a autonomně na ostatních orgánech státu (teorie o dělbě moci)
- závaznost zákona pro všechny složky společnosti i pro státní orgány, včetně zákonodárného
- zákonnost realizace veškeré státní moci

1.2 Soudnictví - obecně

Soudnictví⁴ je jednou z mnoha forem činnosti státu při výkonu státní moci. Soudnictví představuje univerzální prostředek ochrany. Předmětem soudní ochrany nejsou jen subjektivní práva, právem chráněné zájmy a právní vztahy, které vznikají ve sféře soukromého práva, ale jedná se i o ochrana v oblasti práva veřejného, především pak ve sféře práva trestního, správního a ústavního. Soudnictví představuje garanta činnosti státu spojené s aplikací právních předpisů. Jedině soudy mohou vydávat svá vlastní rozhodnutí formou rozsudků vyhlášených jménem státu a zákonem upraveným postupem.

Soudnictví chápeme obecně jako specifickou činnost státu, vykonávanou jeho jménem organizačně samostatnými a nezávislými soudy, při které dochází k projednávání a závaznému rozhodování konkrétní věci (judikatorní činnost) na základě aplikace právních norem. Soudnictví představuje společenský institut, funkčně zaměřený na upevňování zákonnosti, ochranu práv občanů a organizací, na vyloučení trestné činnosti a jiného

⁴ Souzení sporů patří k nejstarším činnostem (funkcím) státu a je známo od počátků organizované společnosti. Soudnictví ve spojení s moderním státem je však systémové, výlučné, autonomní, profesionalizované a nezávislé.

porušování práva. Soudy mají zajišťovat jednu z funkcí státu, tj. garantovat a naplňovat spravedlnost tím, že musí poskytnout ochranu právům fyzických i právnických osob. Za nepřístupnou je považována zásada „denegatio iustitiae“ (odmítnutí spravedlnosti)⁵.

Definice pojmu soudnictví (judikativa) vychází z organizačního hlediska, který subjekt (objekt) tuto činnost (soudnictví) vykonává a jaké má právní postavení při jejím výkonu na rozdíl od jiných orgánů státu. Toto hledisko je označováno jako **hledisko subjektové**. Soudnictví je zde označováno jako samostatný a specifický způsob činnosti státu, vykonávaný organizačně samostatnými a nezávislými orgány.

Hledisko subjektové nepřihlíží k povaze věcí projednávaných a rozhodovaných při výkonu soudnictví, neboli k předmětu, na který je činnost zaměřena, a proto jako jiné hledisko, v němž hlavním kritériem je povaha věci (předmět řízení), bývá označováno **hledisko předmětové (materiální)**. V tomto smyslu je pak soudnictví činnost soudů zaměřená na rozhodování o právech a povinnostech a chráněných zájmech fyzických a právnických osob a rozhodování o vině a trestu za trestné činy, popřípadě rozhodování v dalších věcech stanovených zákony (kontrola ústavnosti zákonů, kontrola veřejné správy) a mezinárodními smlouvami.⁶

Moderní soudnictví má pochopitelně odlišné charakteristické rysy než soudnictví dřívější. Prvním charakteristickým rysem moderního soudnictví je jeho *specializace*. Soudy již neplní jiné funkce než soudnictví a zároveň, že soudnictví je zcela odděleno od exekutivy. Druhým charakteristickým rysem je jeho *odbornost*. Máme tím na mysli skutečnost, že rozhodující vliv na výkon soudnictví mají soudci, kteří jsou vysokoškolsky vzdělanými právníky a laici v něm plní jen určité specifické činnosti. Specifickým rysem soudnictví je jeho *nezávislost*⁷. Tuto stěžejní zásadu můžeme ještě dále precizovat na *nezávislost soudů*⁸ a *nezávislost soudců*.

Nezávislost soudců je založena na konkrétních zásadách, mezi které patří zejména:

- zásada věcné nezávislosti, podle které nemůže být soudce vázán žádnými pokyny, doporučeními, radami atd. jak má rozhodovat
- soudce je podřízen pouze zákonům (včetně ústavy a mezinárodním smlouvám)
- osobní nezávislost v souvislosti s ustavením soudce do funkce

⁵ Pavlíček, V. Ústavní právo a státověda I. díl, Praha 1998, str.314

⁶ Stavínková, J., Hlavsa, P. Civilní proces a organizace soudnictví, MU : 2003, str. 63 a 64

⁷ Wintrová, A. a kolektiv. Civilní právo procesní. Linde Praha:2004. str. 33

⁸ „Stát musí být přece takový – a takovým ho dělá nestrannost soudů – aby provinilci nikdy nechyběl žalobce a člověku nevinnému aby žalobce nemohl uškodit.“ „Cicero“

- nestrannost, neutralita soudce k projednávané věci. Projevuje se jednak v možnosti vyloučení soudce z řízení (*iudex inhabilis*) ze zákonem vymezených důvodů. Dále to je možnost odmítnout soudce, má-li některá ze stran sporu obavu, že soudce bude rozhodovat podjatě⁹ (*iudex suspectus*).

1.3 Související pojmy

Pro snadnější orientaci v problematice soudnictví je nutné vysvětlit některé stěžejní pojmy, se kterými se v této oblasti nejčastěji setkáváme.

Justice (z lat. *Iustitia* – spravedlnost¹⁰ resp. konání spravedlnosti). Justice je širším pojmem než-li soudnictví. Zahrnuje systém soudních orgánů, zahrnující jak soustavu soudů, tak i soustavu jiných dalších orgánů (advokacii, soudní exekutory, notářství, výjimkou je státní zastupitelství, což je samostatný státní orgán, patřící do exekutivy), jenž spolu se soudy napomáhají k ochraně práva či se dokonce podílejí na činnostech soudů a stanoví pravidla pro jejich činnost. Soudní orgány jsou státními orgány, které rozhodují v záležitostech týkajících se vztahů občanskoprávních, rodinných a pracovních (občanské soudní řízení) a v záležitostech trestných činů (trestní řízení).

Jurisdikce (z lat. *Iurisdictio* = soud, soudní pravomoc) znamená moc nalézat a stanovit právo, kterou stát svěřuje speciálním orgánům, aby ji v mezích stanovených zákonem vykonávaly jeho jménem. Soudní jurisdikce se dělí na trestní a civilní (občanskou).

Jurisprudence¹¹ (z lat. *Ius* = právo, soud, *prudencia* = opatrnost) znalost práva a schopnost právnicky myslet. V širším smyslu jurisprudence označuje též studium právních pojmů, cílů a účelů a vytváření právních definic.

Judikatura – rozhodovací činnost soudů, výsledky této činnosti, soubor soudních rozhodnutí.

⁹ Podjatost může být osobní (pocity, zájmy, finanční) či systémová (příslušnost k sociální třídě)

¹⁰ „Spravedlnost je pevná a trvalá vůle přiznávat každému, co mu právem náleží.“ *Ulpianus*

¹¹ Ve starém Římě termín původně znamenal odbornou činnost právníků, jak obecnou a legislativní (formulaci právních vět a pravidel), tak kasuistickou (podávání názorů, tzv. dobrozdání, na jednotlivé konkrétní případy). Dobrozdání předních právníků měla současně charakter pramene práva.

Organizace soudů – tímto pojmem máme na mysli soustavu soudů a jejich činnost, jenž se zaměřuje na jejich úkoly v rámci dané pravomoci, organizační zásady jejich výstavby a činnosti a na organizační strukturu jednotlivých článků soudů.

Pravomoc soudu (kompetence) - představuje vymezení okruhu věcí (rozsah záležitostí), které soudy projednávají a rozhodují. Pravomoc soudů určuje to, o čem soudy mohou a musí jednat a rozhodnout. Obecně dělíme soudy dle pravomoci na:

- *civilněprávní* – rozhodují spory o právo mezi stranami
- *trestněprávní* – rozhodují o vině a trestu
- *ústavněprávní* – rozhodují o ústavnosti zákonů a jiných právních předpisů
- *správněprávní* – přezkoumávají rozhodnutí vydané správními orgány ve správním řízení jako prostředek ochrany před nezákonnými rozhodnutími výkonné moci

Příslušnost soudu (vymezení rozsahu působnosti) – určení článku ze soustavy soudů, který má konkrétní věc projednat a rozhodnout. Rozlišujeme příslušnost:

- *věcnou* - vymezuje rozsah působnosti mezi jednotlivými články soustavy soudů takovým způsobem, že určuje který článek má projednat a rozhodnout určité druhy právních věcí
- *místní* - vymezuje rozsah působnosti mezi jednotlivými soudy stejného článku soustavy soudů tak, aby došlo k určení, který soud má projednat a rozhodnout konkrétní věc
- *funkční* - vymezuje rozsah působnosti mezi jednotlivými články soustavy soudů tak, že určuje, který článek má projednat a rozhodnout konkrétní stejnou věc na základě opravného prostředku. Čili určuje soud, který je povolá k řízení o opravném prostředku.

Článek soudu – je pojmem organizačním. Určuje postavení soudu v rámci soustavy soudů a vztahy působnosti k ostatním soudům této soustavy v rámci organizačního pojetí

Stupeň soudů - označuje soud hierarchické uspořádání soudů, tzn. že soud rozhodující v téže věci o opravném prostředku, je soudem vyššího stupně. Pojem procesního charakteru.

2. Soudnictví před rokem 1918

Soudnictví na našem území má za sebou dlouhou a bohatou historii. Počet, kompetence i názvy soudů se v průběhu času měnil. Jako konstanta zůstávala však skutečnost, že soudy hrály jednu z nejdůležitějších rolí v politickém systému české společnosti. Vystupovaly jako legitimní nositelé spravedlnosti, po které člověk od nepaměti toužil.

Zlomový rok nejen pro vývoj soudnictví na území republiky představuje rok 1848. V tomto roce dochází v Evropě ke vzednutí revoluční vlny směřující proti monarchistickým režimům a pořádkům. Bylo zapotřebí především odstranění vlivu absolutistického státu na výkon soudnictví oddělením soudní moci od moci výkonné.

Převratné změny vnitřní organizace státu – hluboká reforma státního aparátu rakouského císařství se brzy po roce 1848 projevila také na úseku soudní organizace. Staré pozemkové vrchnostenské a feudalismem zatížené různorodé soudní orgány musely být nahrazeny novými soudními strukturami, kde by byl alespoň oslaben, ne-li vyloučen vliv absolutistické formy vlády, s níž se Rakousko nechtělo rozloučit.

Nutností se ukázala potřeba odstranění inkvizičního procesu, který platil v Rakousku-Uhersku až do roku 1850. Při tomto řízení neměl obžalovaný žádná práva, měl jen povinnost mluvit pravdu, k níž mohl být donucen i násilnými prostředky. Soudce z povolání v sobě soustřeďoval funkce jednak soudce a žalobce, ale i obhájce. Proto došlo k jeho nahrazení procesem obžalovacím, v němž se pozornost obrací na procesní strany a je na nich, aby se postaraly o skutkové podklady pro soudní rozhodnutí. Další novum znamenalo zavedení porotních soudů představující podíl občanů na soudním rozhodování a zároveň kontrole. Tyto soudy byly obsazovány příslušníky majetných vrstev a mohli v nich zasedat pouze muži zapsaní do voličského seznamu pro obecní volby. Došlo též nově k zavedení líčení, které bylo již veřejné.

Zrušením poddanství v roce 1848 ztratil starý správní systém, kdy správu vykonávaly v první instanci patrimoniální úřady a magistráty, své opodstatnění. Výsledkem byla územně správní reforma a tím pádem vytvořen nový model soudní a politické správy, který vstoupil v platnost 1. ledna 1850.

Vznik **soudní správy** v Čechách byl schválen císařským nařízením z 26. června 1849. Základními články se staly **okresní soudy** s působností pro soudní okresy, které byly podřízeny **krajským** (do r.1855 krajinským) neboli **zemským** (týká se zemských hlavních měst – Brna, Prahy a Opavy) soudům, jenž rozhodovaly v prvním stupni o závažnějších věcech. Obvod krajského soudu tvořilo 15 až 25 soudních okresů a zhruba se shodoval

s územím politického kraje. Dalším stupněm soudní správy byly „sborové soudy druhé stolice“ **vrchní zemské soudy**, jeden pro Moravu a Slezsko v Brně a druhý pro Čechy v Praze. Poslední instancí tvořil **Nejvyšší soudní a kasační dvůr ve Vídni**¹². Byl rovněž zřízen **Říšský soud**, který vykonával řadu funkcí ústavního soudu. Zcela specifickou soudní institucí představoval **Státní soudní dvůr**. Jeho náplní bylo rozhodování o žalobách směřujících na některého ministra z důvodu porušení buď říšské či zemské ústavy.

K trvalému odloučení moci soudní¹³ a výkonné došlo zákonem o moci soudcovské z 21. prosince 1867, který byl součástí zákonů tvořících Prosinčovou ústavu. První soudní instance se definitivně konstitovala po rozdělení správních úřadů a okresních soudů na samostatné, nezávisle existující subjekty.

2.1 Územní organizace soudů

Členění rozlohy státu na soudní obvody jednotlivých soudních instancí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od roku 1855 bylo odrazem zaváděné organizace veřejné správy. Počty soudních obvodů a jejich sídel naznačují poměrně malou rozlohu územní působnosti nižších soudních článků. V českých zemích byly určeny obvody dvou vrchních soudů, pro Čechy v Praze a pro Moravu a Slezsko v Brně, a 23 sborových soudů první stolice v Praze, v Brně a v Opavě s označením „zemských“, v ostatních místech jako „krajských“.

Pravomoc okresního soudu mělo 227 okresních úřadů spojených se soudem, 26 městských delegovaných okresních soudů a 6 samostatných okresních soudů. v historických českých zemích to bylo 210 okresních soudních článků a na Moravě a Slezsku celkem 99 okresních soudních článků.

Tato územní organizace soudů zůstala zachována, jen s nepatrnými změnami, téměř celé století až do reformy po roce 1948.

¹² Nejvyšší dvůr soudní a kasační ve Vídni byl roku 1860 povolán k rozhodnutí sporu v souvislosti s kauzou pravosti Rukopisů královéhradeckého a zelenohorského. Ministr spravedlnosti Nadasdy uložil, i přes porušení procesních předpisů, Nejvyššímu soudnímu a kasačnímu dvoru přezkoumat dřívější odsuzující rozsudky soudů první i druhé instance směřující proti popírateli pravosti rukopisů Davidovi Kuhnovi. Výsledkem bylo osvobození redaktora Kuhna.

¹³ K oddělení soudnictví od správy v Uhrách došlo zákonem č. 4/1869 o výkonu soudní moci, ale úplné definitivní oddělení představoval až zákon č. 31 a 32/1871, kterými byly zřízeny královské sedrie jako soudy první instance.

2.2 Hierarchie soudní soustavy před rokem 1918

2.2.1 Okresní soudy

Základním kamenem soudní soustavy se staly okresní soudy. Na okresních soudech ve věcech trestních i občanských soudil samosoudce (což byl ve všech případech školený právník z povolání) s pomocným aparátem. Jejich nejčastější podobou navenek bylo spojení s okresním správním úřadem. Okresní soud rozhodoval jako první instance ve věcech civilních vždy, ve věcech trestních jen u trestných činů menší společenské nebezpečnosti. Projednávaly, tj. vyšetřovaly, rozhodovaly a vykonávaly tresty za přestupky. V řadě měst, kde sídlily sborové soudy první stolice, jako jejich součástí fungovaly tzv. městské delegované okresní soudy. Byly místně příslušné pro obvod města a předměstský a venkovský okruh. Měly civilní a trestní (přestupkovou) pravomoc jako všechny ostatní „venkovské“ okresní soudy. V obvodu samotného města, kde sborový soud I. instance sídlil, měla jeho sekce – městský delegovaný soud - ve srovnání s venkovským typem okresního soudu kompetenci poněkud užší ve prospěch sborového soudu.

2.2.2 Krajské soudy

Krajské soudy s krajskou územní působností působily ve věcech trestních i občanských. V trestních kauzách působily krajské soudy jako soudy první instance (pak se hovořilo o sborových soudech první stolice) pro přečiny a zločiny. Sborové soudy v hlavních městech tzv. korunních zemí, kde jejich činnost byla zvláště rozsáhlá a významná, se nazývaly c. k. zemské soudy¹⁴. Na rozhodování krajských soudů se podíleli soudci laikové - porotci. V civilních věcech byly krajské soudy odvolací a rekursní stolicí proti rozhodnutím soudů okresních. Jednalo se o soudy senátní, kolegiální.

2.2.3 Vrchní zemské soudy

Tyto sborové soudy druhé stolice byly zřízeny v hlavních zemských městech jednotlivých zemí. V občanskoprávních (civilních) věcech rozhodovaly o odvolání proti rozsudkům, o zmatečných stížnostech do rozsudku a o rekursech proti ostatním rozhodnutím všech typů civilních soudů prvních stolic. V trestních věcech zločinů a přečinů, o nichž rozhodovaly v prvním stupni sborové soudy I. stolice. Jednaly

¹⁴ Trestní řád zemským soudům vyhradil z obecné trestní pravomoci vyšetřování a rozhodování zločinů velezrady, urážku Veličenstva, rušení veřejného pokoje, vyzvědačství, pozdvížení a vzbouření. V civilních věcech to byly záležitosti týkající se nemovitostí zapsaných ve veřejných knihách, které zemské soudy vedly.

o odvoláních proti rozsudkům pro jejich obsah, pro podstatné vady řízení nebo samotného rozsudku, o rozsudcích znějících na trest smrti nebo návrzích na zmírnění trestu, které jim byly předávány k přezkoumání z úřední povinnosti. Dále o stížnostech na všechna jiná soudní opatření. Vrchní zemské soudy mohly jednat výjimečně i jako soudy první stolice, a to o stížnostech, resp. žalobách „syndikátních“, jimiž byl uplatněn nárok na náhradu škody způsobené porušením práva soudními úředníky. Jednalo se o soudy sborové. Pětičlenné senáty tvořili pouze soudci z povolání. Trestní věci resp. případy zločinů proti státu a veřejné bezpečnosti a dalších zločinů trestaných smrtí rozhodovaly senáty devítičlenné.

2.2.4 Nejvyšší soudní a kasační dvůr ve Vídni

Nejvyšší soudní a kasační dvůr přezkoumával jako třetí a poslední instance občanskoprávní věci, které rozhodovaly jako druhé stolice vrchní zemské soudy, pokud byl přípustný další opravný prostředek (revize, zmateční stížnost nebo rekurs). V trestních věcech zločinů, přečinů a některých přestupků, které rozhodovaly vrchní zemské soudy jako druhé stolice, jednal o „odvolání“ proti rozsudkům (nálezům) a o zmatečných stížnostech. Jako druhá a poslední instance působil Nejvyšší soud v případech rekursů proti prvoinstančním rozhodnutím vrchních zemských soudů o syndikátních stížnostech. Z úřední povinnosti Nejvyšší soud přezkoumával návrhy na mimořádná zmírnění trestu a rozsudky smrti zasílal s příslušným vyjádřením ministru spravedlnosti, který je dál postupoval ke konečnému rozhodnutí panovníkovi. Nejvyšší soud dále rozhodoval otázky delegace soudů v civilních i trestních záležitostech mezi obvody vrchních zemských soudů, spory o příslušnost mezi soudy, kompetenční konflikty mezi soudy a správními úřady, případy odmítnutí vrchního zemského soudu, disciplinární řízení a jmenování soudců do vyšších soudcovských funkcí.

2.3 Ministerstvo spravedlnosti před rokem 1918

Ministerstvo spravedlnosti jako ústřední orgán státní správy soudů bylo zřízeno dne 20. března 1848 jako jedno z čtyř ministerstev Rakousko-Uherska, a to vedle Ministerstva financí, Ministerstva vnitra a Ministerstva kultu a vyučování.

V jeho čele jako první stanul zkušený politik hrabě Ludwig Taaffe, kterého zakrátko vystřídal Franz von Sommeruga. Přestože se počet ministerstev velice často měnil, ministerstvo spravedlnosti si po celou dobu existence Rakouska-Uherska udrželo svůj

význam a ministr spravedlnosti byl členem každé nové vlády. Přitom v jeho čele stáli často velmi vlivní politici, např. již zmíněný hrabě Taaffe či nechvalně známý Alexander Bach.

Ministerským nařízením ze dne 25. října 1865¹⁵ byla potom pod Ministerstvo spravedlnosti převedena i správa věznic. Takto vymezená působnost ministerstva trvala s drobnými úpravami až do rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918.

2.4 Státní zastupitelství, advokacie a notářství před r. 1918¹⁶

2.4.1 Státní zastupitelství

Státní zastupitelství jako úřad, kterému příslušelo stíhat trestné činy z úřední povinnosti, podávat veřejnou žalobu a zastupovat stát před soudem, bylo u nás zřízeno r. 1848. Původně jen ve věcech tiskových. Na veškeré trestní řízení byla pravomoc státního zastupitelstva rozšířena až od počátku roku 1850.

Postavení těchto úřadů bylo provizorně upraveno 29. března 1848 a následně ještě císařským patentem vyhlášeným pod číslem 164/1849 ř.z. Právní základ pro vybudování institutu státních zástupců v rakouských a českých zemích však položil až § 103 Stadionovy (březnové) ústavy z roku 1849, jenž uplatnil v trestním procesu zásadu obžalovací. Inkviziční řízení tím bylo definitivně odstraněno a postavení orgánů veřejné žaloby posíleno.

Existence státního zastupitelství byla upravena také v základech nového soudního řízení a odtud pak přenesena do císařských rozhodnutí zavádějících novou soudní organizaci do jednotlivých korunních zemí. Pro Čechy byla tato organizace upravena v nařízení č. 290/1849 ř.z. a pro Moravu a Slezsko v nařízení č. 291/1849 ř.z.. Organizaci státního zastupitelství specifikoval tzv. „organický zákon pro státní zastupitelství“, který přesně vymezoval oblasti působení tohoto orgánu¹⁷.

Organizačně bylo státní zastupitelstvo uspořádáno tak, že u okresních soudů vykonával funkci státního zástupce úředník státního zastupitelství, popřípadě úředník politické správy nebo policie. U sborových soudů byli v první instanci zřízeni státní zástupci, u druhých instancí vrchní státní zástupci s příslušným počtem svých zástupců – substitutů. U soudu

¹⁵ Jednalo se o nařízení č. 109/1865 ř. z.

¹⁶ Malý, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linde Praha 2003, str. 268-270.

¹⁷ www.portal.justice.cz

kasačního pak tento úřad vykonával generální prokurátor¹⁸ se svými náměstky, generálními advokáty.

Hlavou celé organizace státního zastupitelstva byl ministr spravedlnosti. Státní zástupci nebyli závislí na soudcích, stáli mimo soudní organizaci a v trestním procesu měli postavení procesních stran. Státní zástupce však sám nepodnikal vyšetřování, ani do něho nezasahoval. To bylo věcí vyšetřujícího soudce.

Hlavní obsah činnosti spočíval ve stíhání trestních činů. Státní zastupitelství tak mělo v první řadě hájit zájem státu na dodržování zákona při soudním řízení, podávat veřejnou trestní žalobu a zastupovat stát při trestním řízení.

2.4.2 Advokacie

Advokátní řád z roku 1849¹⁹ zrušil numerus clausus při jmenování advokátů, které nyní připadlo ministrovi spravedlnosti. Až advokátní řád z roku 1868²⁰ umožnil volný přístup k výkonu advokacie těm, kteří splňovali zákonem předepsané podmínky:

- domovské právo (tj. státní příslušnost)
- svéprávnost
- doktorát práv
- právní praxe v délce min. 7 let
- advokátská zkouška

Advokát byl oprávněn zastupovat před všemi soudy a úřady v Předlitavsku, před soudy konsulárními, a to ve všech záležitostech soudních i mimosoudních, veřejných i soukromých. Advokáti na druhou stranu nesměli zastupovat před soudy živnostenskými a rozhodčími soudy burzovními. Výkon advokacie a notářství zároveň byl neslučitelný. Povolena byla pro advokáty činnost učitelská.

Dohled nad výkonem advokacie²¹ vykonával výbor advokátní komory. Disciplinární pravomoc potom vykonávala disciplinární rada advokátní komory²². Nejvyšší dohled nad výkonem advokacie měl stále ministr spravedlnosti, ale bez disciplinárních oprávnění.

¹⁸ Generální prokurátor měl v soustavě státního zastupitelství zvláštní postavení. Účastnil se jednání kasačního soudu při projednávání zmatečných stížností. Nezastupoval však žalobu, nýbrž dozíral nad dodržování zákona. Generálními prokurátorovi též příslušelo výlučné právo podávat ke kasačnímu soudu zmatečnou stížnost pro zachování zákona.

¹⁹ Zákon č. 364/1849 ř. z.

²⁰ Zákon č. 96/1868 ř. z.

²¹ Advokacie představovala vedle nezávislého soudnictví další důležitou záruku právního státu a ochranu občana i výkonu jeho ústavou zaručených práv.

²² Profesní samosprávná výkonu advokacie byla důležitou podmínkou pro její nezávislý charakter, nezbytný pro ochranu občanských práv.

2.4.3 Notářství

Právní základe notářství představoval císařský patent č. 366/1850 ř. z.. Podle rakouského práva byl notář státním orgánem, který byl určen k tomu, aby sepisoval veřejné listiny a osvědčení, přijímal do úschovy cenné hodnoty a vykonával různé úkony soudem na něho vznesené.

Notář byl do úřadu jmenován ministrem spravedlnosti. Po uprázdnění místa notáře vypsal na toto místo notářská komora veřejnou soutěž.

Podmínkou jmenování byla:

- domovská příslušnost (tj. státní příslušnost)
- bezúhonnost
- svéprávnost
- složení tří státních zkoušek
- čtyřletá praxe
- složení peněžní kauce

Činnost notářů byla v podstatě trojího druhu

- I. *Činnost výhradní*, spočívající např. v sepisování veřejných listin mající formu notářského zápisu (např. kupní smlouvy, svatební smlouvy)
- II. *Činnost konkurující soudům*, např. ověřování podpisů
- III. *Činnost konkurující advokátům*, např. zastupování u soudů okresních ve věcech trestních a rozvodových

3. Soudnictví v první Československé republice (28. října 1918 - 30. září 1938)

3.1 Vyhlášení nezávislosti ČSR

Samostatnost Československa byla vyhlášena představiteli Národního výboru československého²³ dne 28.10. 1918 v Praze²⁴, konkrétně zákonem č. 11 Sb. a n., o zřízení samostatného státu československého. Jako reakce slovenského hnutí na toto vyhlášení byla v Turčianskom Svätém Martině dne 30. října 1918 přijata tzv. Martinská deklarace (Provolání zástupců slovenských politických stran hlásících se k československému státu), čímž došlo k ukončení pravomocí uherské vlády na slovenském území, převzetí těchto pravomocí Slovenskou národní radou a především spojení Slovenska s českými zeměmi ve společném státě.

3.2 Recepce právního řádu

Po vzniku samostatného Československa bylo třeba řešit prioritní otázku, jaké zákony budou na našem území platit. Bylo rozhodnuto převzít skoro v úplnosti právní předpisy platné v zaniknuvším Rakousku - Uhersku²⁵. Za tímto účelem byla přijata tzv. Recepční norma jako zákon č. 11/1918. Norma zamezila právnímu vakuu a převzala prozatím právní řád a správní systém Rakouska - Uherska („Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti“).

Účelem zákona bylo zachování souvislosti dosavadního právního řádu s novou situací, aby bylo dosaženo nerušeného přechodu k novému státnímu životu. Dualismus tohoto právního systému měl řadu nevýhod, neboť v českých zemích se užívalo dále zákonů bývalého Předlitavska - Rakouska, zatímco na Slovensku a Podkarpatské Rusi platily uherské zákony. Do soudní soustavy Československa byla převzata téměř kompletní soustava rakousko-uherské soudnictví. Ke sjednocení výstavby justičního aparátu na území Československa došlo až po deseti letech existence samostatného státu v roce 1928

²³ Národní výbor byl sestaven dne 13.7.1918 podle výsledků posledních voleb z roku 1911.

²⁴ Československá republika byla poprvé vyhlášena 18. října 1918 ve Spojených státech ve Filadelfii Tomášem Masarykem, ještě dříve, než válka skončila.

²⁵ Kontinuitu mezi rakouskou a novou československou justiční správou v podstatě zabezpečily čtyři zákony: zákon č. 2/1918 Sb. a n. o zřízení nejvyšších správních úřadů v čs. Státě, zákon č. 11/1918 Sb. a n. „recepční norma“, zákon č. 5/1918 Sb. a n. o zřízení Nejvyššího správního soudu a zákon č. 6/1918 Sb. a n., jímž se určuje doba organizace řádných soudů I. a II. instance.

zákonem č.201/1928 Sb. a n. ze dne 9. listopadu, o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví.

3.2.1 Regionální uspořádání

Recepční normou byla taktéž převzata veřejná správa Rakouska – Uherska, tedy její podoba v českých zemích a uherská podoba na Slovensku a Podkarpatské Rusi. V českých zemích došlo k převzetí úřadů s převahou německých úředníků. Jako orgány státní správy zde bylo jednak místodržitelství na úrovni zemí a jednak okresní hejtmanství v okresech. Jako samosprávné orgány pak zemský výbor resp. zemský správní výbor a okresní zastupitelstvo, které ale chybělo na Moravě a ve Slezsku. Obce vykonávaly působnost vlastní i přenesenou. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi existovala vrchnostenská samospráva na municipálním principu, kdy jednotlivá municipia v čele s nadžupanem spravovala své vnitřní záležitosti a veškerou veřejnou správu v této oblasti.

K novému uspořádání došlo zákonem organizaci státní správy z roku 1927. Tímto zákonem došlo ke zrušení žup a obnovení zemí. Nejnižšími správními jednotkami se staly okresy a obce. Zemí již nebylo pět jako po roce 1918, nýbrž čtyři: Česká, Moravskoslezská, Slovenská a Podkarpatsko ruská (došlo ke zrušení samostatné země Slezské). V čele zemí stály zemské úřady a zemská zastupitelstva (ze dvou třetin volená, ze třetiny jmenovaná ministrem vnitra a vládou). Všechny úrovně přitom byly reprezentovány jak orgány správního, tak samosprávného charakteru, přičemž mezi nimi docházelo i k personálnímu propojení.²⁶

3.3 Situace na Slovensku

Přechod soudnictví na Slovensku z uherské správy do správy československé byla podstatně složitější. Prvním zákonným opatřením ke stabilizaci stavu na Slovensku byl zákon č. 64/1918 Sb. a n., z 10. prosince 1918, o mimořádných přechodných opatřeních na Slovensku. Na jeho podkladě byl jmenován ministr s plnou mocí pro Slovensko. Některá ustanovení zákona se bezprostředně vztahovaly na justiční správu, jiné se týkaly personálního a územního uspořádání soudů. Jednalo se ale spíše o rámcové ustanovení. Praktické řízení organizačních prací na justiční správu svěřil ministr dr. Šrobár svému právnímu referentovi dr. Dérerovi. Ministerstvo spravedlnosti delegovalo k ministru pro správu Slovenska i vlastního poradce dr. Jiřího Hausmanna, který měl na starosti

²⁶ Balík, S. Politický systém českých zemí 1848 – 1989. Masarykova univerzita Brno 2003, str. 81.

organizaci soudnictví na Slovensku. Hlavní směrnice organizační činnosti v justici vypracoval I. sjezd slovenských právníků dne 20. prosince 1918 v Žilině. Ze slovenských advokátů činných v sídle, resp. v obvodech sedrií na Slovensku vybral sjezd 24 členný výbor, který měl prověřit justiční personál, sestavit kvalifikační seznam soudců a soudních zaměstnanců a předložit ho ministroví pro správu Slovenska.

Ministerstvo spravedlnosti si představovalo zabezpečení činnosti soudů na Slovensku po personální stránce podobně jako v Čechách, tj. dobrovolným převzetím soudní moci z rukou maďarské třídy, obsazení klíčových pozicí slovenskými občany a předběžným ponecháním maďarského soudního personálu v justičním aparátu, pokud by byl ochotný „sloužit“ československému státu.

Pro organizační zabezpečení nového pořádku v justiční správě na Slovensku byl dne 15. dubna 1920 vydán zákon č. 270/1920 Sb. a n., kterým se upravily poměry v soudnictví na území bývalého uherského státu. Zákon obsahoval především ustanovení, že od 1. května 1920 se zaměstnanci bývalého uherského státu v justiční správě podrobují veškerým zákonům a nařízením, kterým se upravují služební poměry státních zaměstnanců v ostatních částech Československé republiky, tzn., že se na ně vztahují bývalé rakouské zákony, platné v Čechách a na Moravě, stejně tak československé zákony vydané po 28. říjnu 1918.

3.3.1 Soustava soudů na Slovensku

Uspořádání soudní soustavy na Slovensku bylo stejné jako v zemích Českých, jen s tím rozdílem, že jednotlivé soudní články (soudy) byly jinak označeny.

Rozhodoval-li v prvním stupni *okresní soud*, pak jako odvolací orgán rozhodoval sborový orgán *Sedrie (sborový soud první stolice)* a jako třetí instance *Nejvyšší soud* v Brně. V případě, že v prvním stupni rozhodoval sborové soudy *Sedrie*, pak soud odvolací představovala *Súdna tabule* a jako poslední instance bez změny *Nejvyšší soud*.

Rozdíl od českého soudnictví můžeme spatřovat u třetí stolice – revizní. Pro majetkové spory s cenou předmětu nad 5 tisíc Kčs rozsudek okresního soudu vystupuje jako revizní stolice *Súdna tabule*. V případě, že hodnota sporu již přesáhla 5 tisíc Kčs byl soudem revizním již Nejvyšší soud. Rozdíl tedy spočívá v určité decentralizaci třetí (revizní) stolici, neboť je přidělena jak soudu nejvyššímu, tak i vrchním zemským soudům.

3.4 Prozatímní ústava

Nejvýznamnějším počinem Národního výboru československého (dále NVČ) bylo schválení *Prozatímní ústavy*²⁷. Tato ústava obsahovala nejnutnější právní pravidla pro řízení nově vzniklého státu do té doby, než dojde k vytvoření ústavy řádné.

Skládala se z 21 paragrafů, jenž byly rozděleny do 4 oddílů:

- o národním shromáždění § 1 - 6
- o prezidentu republiky § 7 – 12 (kde mezi jeho pravomoci patří i jmenování soudců počínaje VI. třídou hodnostní nahoru. Dále má právo na prominutí nebo zmírnění trestu i právních následků trestného činu, odsouzení nebo trestu, jakož může naříditi, aby trestní řízení nebylo zahájeno, anebo zahájené trestní řízení opět bylo zastaveno - § 10)
- o způsobu vyhlašování rozsudků (rozsudky a nálezy soudů vyhlašují se jménem republiky - § 13)
- o moci výkonné a nařizovací § 14 – 20.

Prozatímní Ústava zřizovala tři nejvyšší orgány republiky: Revoluční národní shromáždění jako nástupce NVČ, úřad prezidenta a vládu. Hlavním tvůrcem této normy byl referent ústavního výboru Alfréd Meissner. Nejvýznamnějším rysem znění prozatímní ústavy bylo svěření prakticky veškerých důležitých pravomocí sněmovně a o skutečné dělbě moci, ve smyslu Montesquieho, nemohla být ani řeč. Prozatímní ústava platila až do svého nahrazení ústavou definitivní z roku 1920. Měněna byla jen dvěmi novelami²⁸.

Na svém prvním slavnostním zasedání – 14. listopadu 1918 zvolilo Revoluční národní shromáždění prezidentem republiky T.G. Masaryka a zároveň jmenovalo novou vládu v čele s K. Kramářem. Volbami do Národního shromáždění Republiky československé v roce 1920 došlo k ukončení činnosti Revolučního národního shromáždění (dále RNS).

²⁷ zákon č. 37 Sb. ze dne 13. listopadu 1918 o prozatímní ústavě.

²⁸ zákon č. 138/1919 Sb. a zákon. č. 271/1919 Sb.

3.5 Ústavní listina československé republiky

Konečná podoba ústavy Československa byla přijata dne 29. února 1920. Samotná ústava se skládala z tzn. uvozovacího zákona²⁹ č. 121/1920 Sb a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky a z vlastního textu Ústavní listiny, jenž zahrnoval 134 paragrafů, které byly rozděleny do šesti hlav. Celkem obnášela 23 stran. Listina vycházela z přirozeno - právní teorie suverenity lidu a rozdělení moci. V uvozujícím zákoně byly prohlášeny zákony odporující ústavní listině za neplatné. Bylo stanoveno, že dnem vyhlášení ústavní listiny pozbyla platnosti všechna ustanovení, která odporovala této ústavní listině a republikánské formě státu, a všechny dřívější ústavní zákony, i když by jejich jednotlivá ustanovení nebyla v přímém rozporu s ústavními zákony Československé republiky. Tím byla modifikována materiální právní kontinuita, jak byla stanovena v recepční normě z. č. 11/1918 Sb..

*Ústavní listina československé republiky*³⁰ platila po celou dobu první republiky v letech 1920 – 1938. Tato ústava čerpala i z ústav jiných států, tzn. preambule byla převzata z americké ústavy z r. 1787, rakouská prosincová ústava z r. 1867 posloužila jako vzor pro katalog občanských práv, který byl součástí ústavy. Úprava týkající se postavení prezidenta připomínala ústavu francouzské třetí republiky. Jako vzory posloužily i ústavy anglické, švýcarské a německé.

Samotnou podobu ústavy navrhl speciálně ustavený 18 - členný ústavní výbor RNS. Nejužší jádro příprav tvořili Jiří Hoetzel (předseda legislativní sekce a profesor státního práva pražské právnické fakulty), Václav Bouček (zpravodaj ústavního výboru), František Weyr (profesor ústavního práva na Masarykově univerzitě v Brně), a již jednou zmiňovaný Dr. Alfréd Meissner, který stál v čele výboru. Duchovní vůdcovství je připisováno Antonínu Švehlovi, tehdejšímu ministrovi vnitra.

3.5.1 Moc soudcovská

Hlava čtvrtá ústavy (§ 94 a následující) byla věnována **moci soudcovské**³¹. Její nezávislost byla Ústavou uplatněna důsledně. Soudnictví bylo ve všech stupních odděleno od státní správy. Soudní moc v civilních právních věcech příslušela soudům civilním, a to

²⁹ Profesor Weyr se v díle *Československé právo* zmiňuje o normativní chybě obsažené v preambuli uvozujícího zákona, neboť fakticky původcem ústavy byl normotvorný subjekt, tedy Národní shromáždění a nikoliv národ.

³⁰ Při projednávání ústavy zdůraznil Jan Herben význam toho, že po čtyři sta dvaceti letech český národ opět přijímá svou ústavu, neboť tomu bylo naposledy v roce 1500. Jednalo se vlastně po recepční normě a prozatímní ústavě o III. Ústavu nově vzniklého státu.

³¹ Moc soudcovská z toho důvodu, že příslušela soudcům a nikoliv soudům.

buď řádným, anebo mimořádným a rozhodčím. Soudní moc v záležitostech trestních příslušela občanským soudům trestním, pokud nebyla zvláštním zákonem přikázána trestním soudům vojenským, anebo pokud věci tyto neměly být projednány v trestním řízení policejním nebo finančním. V hlavě čtvrté byly obsaženy i zásady, na kterých bylo soudnictví první republiky postaveno a to konkrétně zásady zákonnosti, obžalovací, ústnosti, veřejnosti, o odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím, právo každého občana na rozhodován o jeho právech zákonným soudcem.

Mezi základní záruky soudní moci patřila zásada, že nikdo nemůže být odňat svému zákonnému zástupci. Soudce vázal v jejich působení pouze zákon, který na druhé straně byl povinen střežit, a nikomu se za svá rozhodnutí nezodpovídal. Jeho postavení ve struktuře státu bylo mimořádné, nezávislé na vládě i parlamentu.

Všechny rozsudky se bez výjimky vyhlášovaly jménem republiky. Líčení bylo veřejné, s výjimkou zákonem stanovených případů. Prezident měl právo udílet amnestii a nařizovat, aby soudní stíhání či trestní řízení buď skončilo, nebo aby pokračovalo atd.

3.6 Ministerstvo spravedlnosti

V Československé republice bylo Ministerstvo spravedlnosti zřízeno zákonem Národního výboru československého č. 2/1918 Sb., jímž se zřizují nejvyšší správní úřady ve státě Československém. V důsledku tzv. recepční normy byl při vzniku Československa v roce 1918 recipován i právní řád rakousko-uherské monarchie, včetně působnosti jednotlivých ministerstev. Ministerstvo spravedlnosti proto i nadále vykonávalo státní správu soudů, státních zastupitelství a věznic. K dílčím úpravám jeho kompetencí, zejména v oblasti vězeňství došlo až v době Protektorátu.

3.7 Státní zastupitelství, advokacie a notářství³²

Recepčním zákonem byla zajištěna kontinuita s rakouským a uherským právním řádem a veřejnou správou a spolu s celým správním systémem Rakouska- Uherska u nás byla převzata i soudní soustava včetně orgánů veřejné žaloby.

Státní zastupitelstvo svou organizací kopírovalo organizaci řádných soudů. Generální prokuratura působila u Nejvyššího soudu, u soudů vrchních a krajských fungovaly vrchní a

³² Malý, K., Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linde Praha 2003, str. 405

krajská zastupitelství. U okresních soudů státní zastupitelstva zřízena nebyla, obžalobu zde zastupovali funkcionáři státního zastupitelstva.

Činnost advokacie a notářství byla po celou dobu upravená převzatými předpisy z monarchie. Advokátní řád³³ pocházející v českých zemích z roku 1868 byl sice postupně novelizován, avšak jen dílčím způsobem. Zákon o dočasné úpravě advokacie umožnil za jistých podmínek advokátům a kandidátům advokacie z českých zemí přesídlit na Slovensko a opačně, za jiných podmínek advokátům se sídlem mimo území ČSR přesídlit do ČSR³⁴. Dočasně se taktéž upravila činnost advokátských a notářských komor na Slovensku.

Notářský řád z roku 1871 v českých zemích upravoval činnost notářů jednak jako soukromou činnost představující vyhotovování podání na žádost účastníků ve věcech nesporných apod. a jednak jako veřejnou činnost zahrnující sepisování a vydávání veřejných listin.

3.8 Postavení soudců

Důležitou právní normou, která vedle právního postavení pragmatikálních úředníků a zřízců ve státních úřadech upravilo především právní postavení soudců, pracovníků ve státních zastupitelstev, profesorů vysokých škol atd. byl zákon platový č. 103/1926 Sb. z. a n.. Tento zákon upravoval právní poměry komplexně a nahradil řadu zákonů, které platily ještě z doby monarchie.

Pro správný a odborně kvalifikovaný výklad zákonů byla u soudců základním předpokladem znalost právního řádu. Kvalifikace soudců vyžadovala, neboť se jednalo o státní úředníky, splnění podmínek stanovených pro státní úředníky obecně, např. československé státní občanství, bezúhonnost, tělesné i duševní zdraví. Navíc pro soudcovskou činnost byla vyžadována podmínka dosažení věku 24 let, znalost státního československého jazyka a odborné znalosti, které se zjišťovaly předepsanými zkouškami.

Prvním odborným předpokladem uchazeče o soudcovskou práci bylo absolvování právnického studia na domácí univerzitě – právnické fakulty v Praze, Brně, Bratislavě - ukončené třemi státními zkouškami. Po nástupu na soud se kandidát tři roky připravoval k soudcovské činnosti a po splnění této čekatelské doby skládal soudcovskou zkoušku.

³³ Od roku 1922 bylo možné, aby advokacii vykonávaly i ženy.

³⁴ Zákon č. 83 ze dne 3.2. 1920 o prozatímní úpravě advokacie.

Označování (titulování soudců) navazovalo na jejich tituly z doby před vznikem republiky. Mezi nejčastější patřily tituly soudní rada, okresní soudce, přednosta okresního soudu atd. V soudní organizaci se rozlišovali jednak soudci samostatní, jednak soudci pomocní. Samostatný soudce byl do této funkce jmenován složitým úředním postupem. Okresní soudce zaměstnaný u okresního soudu byl jmenován ministrem spravedlnosti samosoudcem. Pokud soudce pracoval u soudu jiného typu, kde nerozhodoval jako jednotlivec, nýbrž jako člen senátu (sboru), uděloval mu ministr spravedlnosti tzv. právo hlasovací. Tedy po jmenování samosoudcem mohl soudce působící na okresním stupni zahájit samostatnou soudcovskou rozhodovací činnost ve věcech trestních. Ve věcech občanskoprávních se však vyžadovalo pro samostatnou soudcovskou činnost zvláštní zmocnění vydané prezidentem vrchního soudu.

Soudce z povolání byl nesesaditelný a nepřesaditelný. Nezávislost soudce byla zajištěna i materiálně jistotami, které mu zaručoval jeho zaměstnanecký pracovní poměr vůči ministerstvu spravedlnosti. Za své rozhodování, jež tvořilo náplň jejich práce svému zaměstnavateli, neodpovídali. Soudce musel být v zájmu nezávislého a spravedlivého rozhodování chráněn proti případným projevům nespokojenosti ze strany státních úředníků a jiných vlivných osob.

Soudcové z povolání podléhali služebně ministru spravedlnosti. Ústava jim zaručovala ustanovení do funkce natrvalo. Nemohli tedy být proti své vůli přeloženi na jiné místo, nemohli být zbaveni svého úřadu a ani nemohli být posláni do výslužby. Pouze pro porušení právními předpisy stanovených úředních povinností, tedy pro špatný výkon své práce, mohl být soudce disciplinárně stíhán. Nedostatky v práci soudce posuzoval disciplinární soud. Pouze tento orgán mohl po zjištění závažných pochybení u konkrétního soudce rozhodovat o jeho přeložení, penzionování nebo i o propuštění z úřadu. Řízení u disciplinárního soudu probíhalo ústně bez účasti veřejnosti.

Služební přísahou se soudci zavazovali k respektování platných československých zákonů. Podmínky pro jejich sesazení či přeložení byly možné jen v určitých případech stanovených zákonem. Soudcové z povolání nemohli vykonávat jiné placené funkce pod trestem ztráty soudcovské profese.

Po vzniku republiky se dosti palčivým problémem ukázal nedostatek kvalifikovaných soudců. To mělo za následek přijetí norem³⁵, které umožňovaly, aby soudcovští kandidáti

³⁵ Jednalo se o zákon č. 77 ze dne 13.2. 1919, jímž se mnění ustanovení o způsobilosti k soudcovskému úřadu. A nařízení vlády republiky Československé č. 660 ze dne 22.12. 1920, o zkrácení přípravné soudcovské služby.

během přechodného tříletého období mohli být připuštěni k soudcovské zkoušce už po dvouleté přípravné službě.

3.9 Soudní kancelář

U každého soudu byla zřízena tzv. soudní kancelář zajišťující administrativní a další potřeby pro řádný chod soudů. Zpravidla se soudní kancelář organizovala samostatně pro věci trestní povahy a samostatně pro záležitosti civilní.

V kanceláři soudu se přejímala jednotlivá podání od stran sporu, třídila a zapisovala se do předepsaných přehledů – rejstříků. Došlé případy kancelář předávala k vyřízení soudcům. Již rozhodnuté případy opět přebírala zpět. Soudní kancelář zajišťovala písemné práce spojené nezbytně s činností soudů, soudní obsílky, rozsudky a usnesení. Dále zajišťovala jejich doručení, vedla o všech úředních krocích v jednotlivých věcech pečlivé výkazy a archivovala soudní spisy.

Vedle této běžné administrativní činnosti vybraní pracovníci soudní kanceláře vykonávali některé jednoduché, často se opakující úkony, kterými pomáhali soudcům v jejich úkolech. Těmto pracovníkům se říkalo konceptní pomocníci³⁶. Působily v méně závažných věcech, tedy zejména sepisovali jednoduchá usnesení soudní (např. o platových příkazech). Takováto rozhodnutí soudu byla ovšem vydávána jménem soudce a taktéž pod jeho dohledem. Ve velkém rozsahu pomocníci vystupovali v exekučním řízení. Když soudce výkon rozhodnutí neboli exekuci povolil, nižší soudní úředník sám zabavoval a uschovával zabavené věci a prováděl jejich dražbu získání prostředků k uspokojení věřitele.

3.10 Úřední sbírky zákonů

Roku 1849 přestaly být vydávány sbírky zákonů justičních, politických a pozdější sbírky zákonů zemských (provinciálních) a byly nahrazeny Říšským zákoníkem (zkratka ř. z.) jako sbírka všech právních norem s platností pro celou říši. Zákonodárství platné v zemích bylo vydáváno v zemském zákoníku (zkratka z.z.).

³⁶ Dnes se tito pracovníci nazývají vyšší soudní úředníci.

Po vzniku samostatného Československa byla zákonem³⁷ zavedena Sbirka zákonů a nařízení státu československého s tím, že zemské zákoníky nebyly již nadále vydávány.

4. Skupiny soudů v ČSR

Skupinu soudů v období první Československé republiky můžeme rozdělit do čtyř kategorií.

1. soudy trestní a civilní řádné

- okresní soudy
- krajské soudy
- vrchní soudy
- nejvyšší soud

2. soudy úzce specializované mimořádné

- civilní
- trestní

3. soudy a komise rozhodčí

4. soudy aplikující veřejné právo tzv. veřejnoprávní soudy

- Ústavní soud
- Volební soud
- Nejvyšší správní soud

³⁷ Zákon č. 1/1918 Sb. jímž se upravuje vyhlášení zákonů a nařízení (vyšel 4.11.1918, účinný ode dne vyhlášení)

4.1 Soudy řádné

Po recepci soudní soustavy habsburské monarchie zůstala výstavba soudů bez koncepčních změn. Nejnižší články představovaly *Okresní soudy* kde rozhodoval samosoudce. Dále k řádným soudům patřily *Krajské soudy*. Okresní soud anebo sborový soud první stolice (krajský soud), který v některém místě vykonával pravomoc výhradně ve věcech civilních, exekučních, trestních anebo obchodních, přidával k označení takového soudu navíc ještě dodatek jedná-li se o soud „civilní“, „exekuční“, „trestní“ nebo „obchodní“, podle toho, kterou ze zmíněných pravomocí vykonává. *Vrchní soudy*, které měly sídlo v Praze, Brně, Bratislavě, Košicích. Byl zřízen *Nejvyšší soud v Brně* pro celý obvod ČSR.

Vznik a postavení *Nejvyššího soudu* ČSR upravoval zákon č. 5/1918 Sb.³⁸. Původně soud sídlil v Praze, ale v roce 1919 přesídlil do Brna. *Nejvyšší soud* byl třetí instancí s konečnou platností ve všech soukromoprávních sporných a nesporných věcech, o nichž bylo některým soudem druhé stolice již rozhodnuto, pokud zákon dovoluje další opravný prostředek. V trestních věcech rozhoduje jako soud zrušovací. Dále mohl dávat podněty k vydávání justičních zákonů anebo jejich pozměňování. Jeho organizace byla téměř shodná s organizací Nejvyššího soudního a kasačního dvora ve Vídni, který působil do roku 1918. *Nejvyšší soud* se skládal z prvního a druhého prezidenta, čtyř senátních prezidentů (od roku 1930 se zvýšil počet na devět) a dvaceti pěti radů Nejvyššího soudu (resp. od roku 1930 čtyřicet osm).

4.1.1 Civilní soudnictví

V každém územním obvodu vytvořeném jako soudní okres působil okresní soud, podobně v každém kraji byl soud krajský. Vrchní soudy byly na území státu celkem čtyři, a to v Praze pro zemi Českou, v Brně pro zemi Moravskoslezskou, v Bratislavě a v Košicích pro Slovensko a Podkarpatskou Rus. Nejvyšší soud sídlil v Brně.

V hlavní město Praze kromě okresních soudů s všeobecnou příslušností fungoval i okresní soud obchodní, u kterého se vyřizovaly spory obchodní, spory ze směnek. Na úrovni krajského soudu v Praze byly vyřizovány rovněž spory obchodní.

³⁸ Zákon o Nejvyšším soudu č. 5/1918 Sb. ze dne 2. listopadu byl změněn zákonem č. 216/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919. Tato změna se týkala sídla a složení a působnosti Nejvyššího soudu.

U mimopražských soudů specializovaní soudci na obchodní a podobné záležitosti nepracovali, tyto spory rozhodovali tamní soudci.

4.1.1.1 Obsazení a složení soudů

Okresní soudy, tedy první stupeň řádných soudů, představoval vůči občanům samosoudce. Krajské soudy, pokud řešily méně závažné spory, jejichž hodnota nepřesáhla 20 000 Kč, rovněž představoval jediný soudce. V závažnějších věcech krajský soud tvořil tříčlenný senát, ale i ve sporech s hodnotou nad 20 000 Kč mohl soudce jednotlivec činit některé úkony soudního řízení, nemohl však sám meritorně rozhodnout. Výjimečně se do senátů u krajských soudů také povolávali soudci laikové. Vrchní soudy tvořily pětičlenné senáty, tříčlenné pak v méně závažných věcech. Nejvyšší soud byl představován senátem pětičlenným. Pravidlem bylo obsazování sborových soudů soudci z povolání.

4.1.1.2 Příslušnost soudů

Obecně v občanském soudním řízení platilo, že místně příslušný je soud u fyzických osob ten, který je v místě bydliště žalovaného, u osob právnických (veřejné obchodní společnosti, komanditní společnosti, akciové společnosti atd.) byl jejich obecný soud určen jejich sídlem.³⁹ V otázkách soudní příslušnosti najdeme řadu výjimek z obecného pravidla. Proto vedle soudů s obecnou působností znalo československé civilní právo také ještě zvláštní soudy, a to jednak zvláštní soudy výlučné a jednak zvláštní soudy dané na výběr.

K výlučným zvláštním soudům patřily soudy určené k rozhodování manželských věcí. Na prvním místě platilo, že místně příslušným je soud dle posledního společného bydliště manželů. Zvláštním výlučným soudem musely být projednávány věci pozůstalosti po zemřelých osobách. V zásadě platilo pravidlo, že příslušný byl soud, v jehož obvodu měl zůstavitel své bydliště v den úmrtí. Ve sporu týkající ho se nemovitostí byl zvláštním výlučným soudem soud v jehož obvodu se nemovitost nacházela.

Zvláštní soudy na výběr dané byly institucí, která měla usnadnit uplatnění nároků účastníků soudního řízení, zejména v případech sporů o menší hodnoty, u nichž se předpokládalo, že žalobce nebude příliš ekonomicky silný. Bylo možno žalovat v zájmu

³⁹ Viz § 75 jurisdikční normy zák. č. 110/1895 ř.z a č. 111/1895 ř.z.

úspory nákladů řízení pro účastníky u soudu podle místa zaměstnání účastníka. Dále bylo možno žalovat vlastníka nebo nájemce statku v otázkách jeho hospodaření u soudu, kde se statek nacházel. Soudy na výběr dané měly sloužit také ke zjednodušení a urychlení soudního řízení. Bylo-li žalováno současně více osob jako společníci a každý z nich měl svůj obecný soud jinde, mohla žaloba směřovat proti všem společníkům u jednoho z obecných soudů společníků. Pravidlo se ale neuplatnilo v případě, že byl ve sporu jeden nebo více dlužníků hlavních a dlužníci vedlejší, pak byl příslušný pouze soud dlužníka hlavního.

Věcná příslušnost soudů v první řadě znamená, že spory menší ceny a spory vyžadující jednoduché, pružné a rychlé řešení mají projednávat okresní soudy. Za věc menší ceny považovaly dobové předpisy majetkoprávní spory, jejichž hodnota vyjádřená v penězích nepřesahovala 5000 Kč, přitom nebylo rozhodující, zda šlo o záležitost obchodního nebo všeobecného charakteru. Okresní soud tak projednával některé věci práva rodinného s požadavkem rychlého vyřízení, například uznání otcovství k nemanželskému dítěti, alimentální povinnosti vůči nemanželskému dítěti. Okresní soud často projednával také spory vzniklé z odpovědnosti za vady prodaného dobytka.

Krajské soudy rozhodovaly v zásadě věci větší majetkové hodnoty přesahující 5000 Kč a dále spory obecně vymezené poukazem na veřejný zájem, tedy záležitosti, které s ohledem na dopad jejich projednávání na veřejnost měly být rozhodnuty co nejdokonaleji. Za takové byly považovány spory manželské, tedy zejména žaloba o rozvod, rozluku a neplatnost manželství, spory vzniklé ve vztahu rodičů k dětem, nejedná-li se o čistě majetkové otázky. Přitom mnoho konkrétních věcí manželského, resp. rodinného práva bylo vyřizováno mimo sporné řízení v tzv. řízení nesporném, kde šlo o řešení celé skupiny vzájemných poměrů, nikoliv o jednotlivý sporný případ, jednalo se například o tzv. dobrovolný rozvod za souhlasu obou manželů.

Vrchní soudy v první instanci projednávaly poměrně málo početné a svou povahou speciální spory, ve kterých se žalobce domáhal náhrady škody, která mu byla způsobena nesprávným rozhodnutím úředníka nebo soudce, kteří porušili svou úřední povinnost. Pro kompetenci vrchního soudu nebyla rozhodující hodnota předmětu sporu. Vrchní soud také rozhodoval o náhradě škody osobám bezdůvodně odsouzeným, dále ve sporech mezi státní správou a národní bankou a ve věcech náhrady škody způsobené protiprávním poškozením civilních osob během první světové války.

Okresní soudy představovaly vždy soudní článek prvního stupně. Krajské soudy působily rovněž jako soudy prvního stupně v závažnějších sporech, které nenáležely před samosoudce okresních soudů, a dále krajské soudy fungovaly jako odvolací instance proti rozsudkům a usnesením soudů okresních. Rovněž vrchní soudy v některých výjimečných případech působily jako soudy prvního stupně, převážně však před jejich senáty náležely spory rozhodované v prvním stupni u soudů krajských, proti nimž účastníci podali odvolání nebo stížnost. V malém množství případů rozhodoval v prvním stupni vrchní soud, pak byl přezkumným soudem jeho rozhodnutí Nejvyšší soud. V tomto případě již neexistovala třetí soudní instance. Nejvyšší soud výjimečně fungoval jako soud druhé instance, pokud by měl přezkoumávat rozhodnutí vydané v prvním stupni vrchním soudem. Většinou však nejvyšší soud působil jako soud třetí instance.

4.1.2 Trestní soudnictví

Řízení trestní příslušelo zpravidla tomu soudu, v jehož okrsku byl trestný čin spáchán. V případě, že byl trestný čin spáchán v několika okresech nebo na hranicích dvou soudních okresů, anebo bylo-li nejisté, v kterém z několika určitých okresů byl trestný čin spáchán, je příslušný soud, který jako první započal s výkonem vyšetřování.⁴⁰ Podpůrně pak byl příslušný soud podle bydliště nebo podle místa, kde se obviněný pohyboval. Čin, který spáchal státní příslušník ČSR v cizině, posuzoval soud podle jeho domácího bydliště.

4.1.2.1 Okresní soudy

Okresním soudům příslušelo rozhodovat v trestním řízení o přestupcích, tedy o nejméně závažných deliktech. Byly to především majetkové přestupky, krádeže, podvody, zpronevěry, kdy způsobená škoda nepřesahovala částku 2000 Kč, a lehčí případy ublížení na těle. Zároveň se okresní soudy spolupodílely na vyšetřování zločinů a přečinů. Proti rozsudku soudu okresního bylo možno podat odvolání ke soudu první stolice v jehož okrsku se nacházel okresní soud. Odvolání se podávalo okresnímu soudu do tří dnů po vyhlášení rozsudku. U okresních soudů trestní agendu vyřizoval zpravidla jeden soudce, u větších soudů bylo samosoudců více. Jako veřejný žalobce u okresního vystupoval funkcionář státního zastupitelství, který nemusel mít ukončené právnické vzdělání. Dohlížel na něj státní zástupce sídlící při krajském soudu.

⁴⁰ Viz § 51 „o příslušnosti soudů trestních“ trestního řádu československého.ř.z.č. 119 z r. 1873.

K okresnímu soudu patřila věznice, ve které byly zadržovány osoby ve vyšetřovací vazbě a kde se též vykonávaly krátkodobé tresty vězení, které okresní soud v rámci svého rozhodování uložil.

4.1.2.2 Krajské soudy

Sborové soudy první stolice (krajské soudy) působily :

- jako *soudy vyšetřovací*, kdy byl zřízen vždy jeden či více členů sborového soudu za soudce vyšetřující
- jako *radní komory* v přípravě vyhledávání a vyšetřování. V tomto případě jedno oddělení sborového soudu první stolice dohlíželo na všechna přípravná vyhledávání a vyšetřování
- jako *soudy nalézací*.

Sborovým soudům první stolice příslušelo :

- A. konat hlavní přelíčení a rozhodování o všech zločinech přečinech, které nenáležely před soudy porotní
- B. jednání a rozhodování o opravných prostředcích (stížnosti a odvolání) podaným proti nálezům a opatřením okresních soudů v řízeních o přestupcích. Krajský soud pak mohl zamítnout odvolání z formálních důvodů nebo rozhodl sám ve věci, když případně předtím provedl další šetření, anebo nařídil opakovat soudu první instance celé hlavní líčení.

U soudů krajských byla taktéž soudní věznice, kde se vykonávala vyšetřovací vazba a tresty uložené krajským soudem. Dozor nad věznicí vykonával prezident krajského soudu.

Senáty krajského soudu byly tříčlenné. Poslání veřejného žalobce u krajských soudů plnil státní zástupce označovaný jako prokurátor, se kterým spolupracoval potřebný počet státních zástupců.

Proti rozsudkům sborových soudů první instance bylo možno podat buď zmateční stížnost anebo odvolání. Zmateční stížnost rozhodoval nejvyšší soud a o odvolání sborový soud druhé stolice.

4.1.2.3 Vrchní soudy

Soudy sborové druhé stolice (Vrchní soudy) rozhodovaly o:

- stížnostech na usnesení radní komory. Jednalo se o opravný prostředek proti nařízením vyšetřujícího soudce a radní komory
- odvolání proti rozsudkům sborových soudů první stolice a jim na roveň postavených soudů porotních a kmetských.

Odvolání bylo možno podat pouze proti výroku o trestu, například podmíněný odklad výkonu trestu, výrok o přípustnosti dodání do donucovací pracovny a ztrátě volebního práva a o některých nárocích soukromoprávních.

Vrchní soudy rozhodovaly také o stížnostech proti usnesením krajských soudů nebo o námitkách proti obžalobě pro nepřislusnost soudu.

U vrchních soudů funkci veřejného žalobce vykonával vrchní prokurátor.

Sborové soudy druhé stolice měly zároveň povinnost dohlížet na působnost trestních soudů svého obvodu a rozhodovaly o stížnostech proti nim, pokud opravný prostředek nebyl výslovně zakázán nebo jinak upraven.

4.1.2.4 Nejvyšší soud

Nejvyšší soud působil jako soud zrušovací. Rozhodoval o všech zmatečných stížnostech⁴¹ pokud jejich důvodem bylo porušení předpisů trestního řádu (např. soud nebyl řádně obsazen, když rozhodoval vyloučený soudce), nebo když u soudu nižší instance bylo nesprávně použito trestního zákona (např. posuzování trestného činu podle předpisu, který neměl být použit). Nejvyšší soud také posuzoval zmateční stížnosti podané generálním prokurátorem pro tzv. zachování zákona. Nejvyšší soud mohl nařídít obnovu řízení ve prospěch odsouzeného pro zločin nebo přečin nebo vynést osvobozující rozsudek, pokud

⁴¹ Tato stížnost musela být podána do tří dnů po vyhlášení rozsudku, v případě, že obžalovaný nebyl rozsudku přítomen, běžela tato lhůta od chvíle kdy byl o této skutečnosti obžalovaný zpraven.

byly závažné pochybnosti proti správnosti zjištěných skutečností, na nichž byl rozsudek založen. Šlo tedy o možnost kontroly stavu skutkového.

Nejvyšší soud byl příslušný také pro rozhodování o opravném prostředku⁴² proti rozsudku Státního soudu.

4.2 Soudy specializované

4.2.1 Civilní soudy

4.2.1.1 Pracovní soudy

Jako předchůdce soudů pracovních můžeme označit soudy živnostenské⁴³. Tyto soudy rozhodovaly spory mezi zaměstnavateli a zaměstnanci nebo i mezi zaměstnanci navzájem, pokud se týkaly pracovního poměru nebo sociální péče, na kterou přispívali zaměstnanci i zaměstnavatelé.

Tyto soudy byly zřizovány nařízeními ministerstev práv (spravedlnosti), ve kterých byla vždy vymezena oblast-odvětví na které se příslušný živnostenský soud vztahoval. Vůbec první živnostenský soud byl zřízen v Brně a to konkrétně na oblasti tkalcovství, prádelnictví, barvířství a apretura (tužení, změkčování textílií). V prvním stupni rozhodovaly živnostenské soudy ve tříčlenných smírčích komisích. Po té co nebylo smírčí komisí dosaženo smíru, rozhodovaly živnostenské soudy ve sborech složených z předsedy a čtyř přísedících vždy po dvou z řad podnikatelů a zaměstnanců. Byl-li podán opravný prostředek, který byl možný jen převýšila-li sporná částka 50 zlatých rozhodovaly o něm soudy řádné. Nástupcem živnostenských soudů v ČSR se staly **soudy pracovní**⁴⁴.

Pracovní soudy měly pravomoc rozhodovat o sporech z pracovního, služebního nebo učebního poměru, vzniklých mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem anebo mezi zaměstnanci téhož zaměstnavatele. To však pod podmínkou, že jejich rozhodování nebylo svěřeno jiným orgánům (např. hornickým rozhodčím soudům). Přísedící těchto soudů jmenoval prezident vrchního soudu (polovinu ze zaměstnavatelů, polovinu ze zaměstnanců). Účast přísedících nebyla u pracovních soudů obligatorní – strany ve sporu mohly prohlásit, že se účasti přísedících vzdávají. Pak rozhodoval jen jeden soudce

⁴² Tento opravný prostředek se nazýval dovolací stížnost, která mohla být podána například byla-li porušena některá zásada trestního řízení.

⁴³ Živnostenské soudy vznikly na základě zákona č. 63/1869 ř.z. ze dne 14. května 1869.

⁴⁴ Pracovní soudy byly zřízeny zákonem č. 131/1931 Sb. a n., o pracovních soudech.

z povolání. V opačném případě rozhodoval soud v senátech (soudce z povolání, 2 laikové – 1 ze zaměstnanců, jeden ze zaměstnavatelů). Jen v případě sporu dvou zaměstnanců ze společně převzaté práce byly oba přísedící z řad zaměstnanců. O opravných prostředcích (podaných po rozhodnutí tohoto soudu) rozhodoval jako soud druhého stupně krajský soud. Ve třetím stupni – Nejvyšší soud a to již bez přísedících.

4.2.1.2 Labské plavební soudy

Další, z dnešního pohledu velmi zvláštní skupinu soudů mající svůj původ již z dob Rakouska – Uherska, představují soudy plavební⁴⁵. Těmto soudům se předkládaly spory vznikající při plavbě na řece Labi. Podle mezinárodních smluv byl tok řeky Labe od vyústění Vltavy považován za mezinárodní řeku. V Československé republice vykonávaly pravomoc labských plavebních soudů jednak soudy okresní sídlící v povodí Labe, a jednak politické úřady první stolice.

I. **Okresním soudům** jako labským soudům plavebním náleželo (věcná příslušnost) výlučně, bez ohledu k hodnotě předmětu sporu, rozhodování o sporech, týkajících se:

- a) škod způsobených kapitány, veliteli lodi nebo plavci vorů za cesty nebo při přistání;
- b) výše poplatku za záchránění nebo jiných odměn za pomoc při ztroskotání;
- c) smluv a závazků mezi vlastníky, kapitány, veliteli lodi, plavci vorů, lodivody, členy posádky a cestujícími;
- d) placení poplatků.

Místně příslušným okresním plavebním soudem byl:

- a) soud, v jehož obvodu byla způsobena škoda nebo poskytnuta pomoc
- b) soud, v jehož obvodu měla být splněna smlouva
- c) soud, v jehož obvodu měli být zaplaceny poplatky.

⁴⁵ Zákon z 3. dubna č. 92/1924 Sb. o labských plavebních soudech.

II. Politickým úřadům první stolice jako labským soudům příslušelo vyšetřování a souzení přestupků dle policejních předpisů ve věcech plavebních, které se týkaly plavby na mezinárodní labské síti. Místně příslušným byl úřad, v jehož obvodu byl přestupek spáchán.

Opravný prostředek proti rozhodnutí labských plavebních soudů první stolice bylo možno podat buď k místně příslušné tuzemské druhé stolici, kterou představoval krajský soud. Jako odvolací soud mohl také vystupovat zvláštní mezinárodní orgán, tzv. Mezinárodní labská komise se sídlem v Drážďanech v sousedním Německu.

4.2.1.3 Důchodkové soudy

Zvláštní důchodkové soudy byly příslušné pro závažnější porušení daňových předpisů (celních zákonů a nařízení). Jednalo se konkrétně o celní přestupky a celní nepořádnosti. V čele okresních důchodkových soudů byl přednosta okresního finančního ředitelství, v čele vrchních a nejvyššího důchodkového soudu již soudce z povolání. Pachatel mohl být odsouzen:

- *k trestu na svobodě*, což znamenalo vězení „uzamčení“ od jednoho dne do jednoho roku
- *k pokutě* od 20 Kč do 500.000 Kč
- *k trestu propadnutí majetku*, kdy vlastnické právo přešlo na stát.

4.2.1.4 Soudy pojišťovací

K řešení pojišťovacích sporů podle předpisů o sociálním pojištění zaměstnanců, podle zákona o pojištění osob samostatně výdělečně hospodařících a zčásti podle zákona o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců byly zřízeny pojišťovací soudy.

Výlučné soudy I. instance byly soudy okresní. Samosoudce rozhodoval veškeré spory, v nichž hodnota nepřevyšovala 500 zlatých⁴⁶ aniž by záleželo jedná-li se o žalobu v otázkách věcněprávních či obligačních. Přesáhla-li hodnota sporu 500 zlatých rozhodoval

⁴⁶ Po vzniku Československa byla tato částka zvýšena na 5 tisíc korun.

soud krajský. Konečnou instancí pro věci projednávané těmito soudy byl Vrchní pojišťovací soud v Praze⁴⁷.

Zákon o pojistné smlouvě z roku 1934⁴⁸ vylučuje možnost řešení sporů před rozhodčím soudem. Na druhou stranu zákon dovoloval obrátit se na rozhodčí soud v otázce určení výše plnění, tedy ocenění vzniklé škody, která má být pojištěné osobě nahrazena. Vycházelo se z předpokladu, že tyto otázky lépe vyřeší odborníci než profesionální právníci.

Spory z oblasti pojišťovnictví můžeme rozdělit do několika skupin:

- spory, které souvisely s obsahem a formou pojišťovacích smluv
- spory ohledně odpovědnosti pojišťoven za jednání svých agentů, resp. poboček
- spory, které se týkaly pojišťovacích dodávek zboží zejména zasílaných po železnici
- spory z pojištění ohledně povinného ručení, úrazového pojištění, přechodu práv plynoucích z pojistek na dědice a následků provozu motorových vozidel
- spory v oblasti pojištění požárního a zemědělského (tzn. případy pojištění úrody).

4.2.2 Trestní soudy

Výlučnou trestní pravomoc měly soudy porotní a vojenské. Dále existovaly trestní soudy mládeže, soudy kmetské a státní soud.

4.2.2.1 Porotní soudy

Porotní soudy se skládaly z 12členného sboru poroty, ti rozhodovali otázku viny, a ze tří soudců z povolání – ti rozhodovali o výši trestu. Rozhodovaly o těžkých TČ (kriminálních), jmenovitě uvedených v trestním řádu, dále o TČ politických a TČ spáchaných obsahem tiskopisu. Byly zřizovány pro obvod každého krajského soudu v jeho sídle. Svolávány byly dvakrát do roka k řádnému zasedání, v případě potřeby i častěji.

4.2.2.1.1 Instituce porot

Trestní soudní poroty jako součást soudního řízení představují nezanedbatelný laický prvek na rozhodování o vině a nevině. Tato koncepce řízení byla do řádu československé

⁴⁷ Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

⁴⁸ Zákon č. 145/1934 Sb. § 11., Ujednání, že spory z pojistné smlouvy mají býti rozhodnuty rozhodčím soudem, jest neplatné “.

republiky přejata z právního řádu rakousko-uherské monarchie. Tento u nás dříve uplatňovaný právní institut mi připadá velice zajímavým, a proto mu je věnována poměrně obsáhlá kapitola.

Pravomoc porotních soudů v Československé republice vyhrazoval porotám rozhodování:

- o zločinech spáchaných obsahem spisu tištěného
- o zločinech a přečinech, jež jsou jim zákonem zvlášť přikázány jako zločiny a přečiny politické (rušení veřejného pokoje, pozdvižení, vzbouření, veřejné násilí)
- o zločinech těžkých a jiných, když na ně trestní zákon ukládá trest vězení přes pět let, např. falšování veřejných úvěrních papírů a mincí, vraždu, loupež, zhárství, zlomyslné poškození cizího majetku, nebo za zvláště nebezpečných, přitěžujících okolností jako např. krádeže vloupáním, násilné smilstvo, zprznění, smilstvo proti přírodě, vyhnání plodu, dále krádeže, podvod a zpronevěru.

Zákon z 23. května 1919, čís. 278 Sb. z. a n. upravoval sestavování seznamů porotců. Stát se porotcem, znamenalo pro každého občana povinnost, kterou bylo třeba splnit s veškerou nestranností i pečlivostí za každých okolností; vždyť zde docházelo k rozhodování o životě nebo smrti pachatele určitého trestného činu, což jistě představovalo velice zodpovědný úkol.

Podle dříve platného zákona z roku 1873⁴⁹ byla podmíněna způsobilost stát se porotcem inteligencí a vlastnictvím podle daňového systému. Zákon čís. 278/1919 Sb.⁵⁰ umožňoval však již k úřadu porotce vybrat muže i ženy (neboť výsada pohlaví podle ustanovení ústavní listiny se neuznává), když dosáhli věku 35 let, umějí číst a psát, mají domovské právo v některé obci Československé republiky a bydlí v obci pobytu aspoň jeden rok.

⁴⁹ Trestní řád československý, hlava devatenáctá, § 297 a násl. O soudech porotních

⁵⁰ Zákon z 23. května 1919, Sb. z. a n. č. 278, o sestavování seznamu porotců.

Na druhé straně porotcem být nemůže:

- a. kdo je stížen značnější duševní neb tělesnou vadou
- b. kdo nepožívá plných občanských práv, zejména též ten, kdo pro marnotratenství, pro zneužívání alkoholu či jiných „nervových“ jedů byl zbaven svéprávnosti
- c. každý, na jehož jmění byl uvalen konkurs
- d. proti komu bylo zavedeno trestní řízení pro zločin
- e. proti komu byla podána žaloba nebo byl odsouzen pro veřejno - žalobní přečin nebo přestupek, spáchaný z pohnutek nízkých a nečestných
- f. kdo pobírá chudinskou podporu.

Přirozeně, že při posuzování schopností být porotcem, se vždy přihlíželo k mravní způsobilosti každého jednotlivce. Na druhé straně se dbalo, aby za porotce nebyli ustanovováni duchovní, veřejní úředníci, vojenské osoby a osoby, které jsou nepostradatelné v zaměstnání, např. zaměstnanci v elektrárnách, na železnicích, v dolech a pod.

Úřadu porotce se mohli/y zřici:

- a. osoby, které překročily 60. rok věku
- b. ženy (jednou provždy)
- c. členové zákonodárných sborů
- d. starostové obcí, profesori, učitelé, lékaři a lékárníci
- e. obhájci ve věcech trestních
- f. osoby, které v minulém období úřad porotce zastávaly.

Porotní soud se skládal ze tří soudců, z nichž jeden byl předsedou, zapisovatele a 12 porotců. "Porotní sezení" se konala v sídle krajského soudu každý třetí nebo každý druhý měsíc v roce. Funkce porotce byla čestná. Porotce měl pouze nárok na náhradu cestovného, nocležné a stravu. Občané, kteří výkonem této funkce přišli o zisk nebo o výdělek, měli dostat za každý den přiměřenou náhradu.

Výběr porotců byl poměrně složitý. Základní seznamy všech osob způsobilých být porotcem na každý rok připravily obecní komise⁵¹. Seznamy musely být veřejně vyloženy,

⁵¹ Obecní komise tvořila část obecního zastupitelstva v čele se starostou.

aby občané mohli podat námitky, a potom byly odeslány okresnímu úřadu s doporučením těch osob, které obecní komise "pokládá pro jejich poctivost, povahu a rozumné smýšlení za zvlášť schopné pro vykonávání úřadu porotce". Okresní úřad seznamy prověřil a předal je krajskému soudu.

Předseda soudu jmenoval komisi složenou ze soudců a občanských důvěrníků, která z "nejzpůsobilejších osob" sestavila seznam, z něhož pak byli porotci u soudu vybíráni po celý rok; seznam ještě podléhal přezkoumání vrchním soudem a zemským úřadem. Před zahájením tzv. porotního období (každý druhý nebo třetí měsíc) předseda krajského soudu ze seznamu vylosoval 36 porotců a 9 náhradníků pro toto období.

"Lavice porotců" pro každý jednotlivý případ se sestavovala v neveřejném sezení soudu. Předseda porotního soudu četl jména 36 porotců a obžalovaný (s ním samozřejmě i jeho obhájce) i státní zástupce měli právo některé porotce odmítnout, v zásadě bez udání důvodů. Vedle toho mohli být konkrétní porotci vyloučeni pro podjatost (příbuzenský vztah k obžalovanému nebo jiný vlastní zájem na procesu).

Proti rozsudkům porotních soudů bylo možno podání zmateční stížnosti či odvolání.

Nejednou se ale ukázalo, že poroty nenalezly vždy ideálně spravedlnost. Na druhou stranu bylo v porotním rozhodování nutno spatřovat rozhodnutí lidu a nikoliv soudce úředníka vázaného jen literou zákona.

Řízení před soudy porotními⁵² bylo podstatně složitější než při procesech senátních, což se dá charakterizovat takto: porota rozhodne o vině, senát pak vyměří trest. Otázka tedy, zda obžalovaný je vinen či nevinen, zůstává vyhrazena soudu lidu (porotě). Právnícké zvážení stupně viny mají pak na starosti soudci z povolání, znalí práva. Zdánlivě vzniká zde jaksi ideální vykonávání trestní pravomoci, neboť porota má být svědomím rozsudku, soud pak jeho věděním.

⁵² Zákon z 15. dubna 1920, Sb. z. a n. č. 268, o dočasném zastavení působnosti porot umožňoval na dobu nejdéle jednoho roku pozastavit působnost porot jestliže nastaly události, pro něž „jest se obávati, že nebudou nalézati právo nestranně a neodvisle“. V takovém případě se vláda po slyšení u nejvyššího soudu usnesla na zastavení působnosti porot. Toto usnesení je však povinna předložit Národnímu shromáždění, nebo v případě, že nezasedá předloží usnesení výboru dle § 54 ústavní listiny. Usnesení o zastavení působnosti porot bylo uveřejněno ve Sbírce zákonů a nařízení. Po vyhlášení usnesení o zastavení působnosti porot se trestní řízení pro trestné činy, jichž se zastavení týkalo, řídilo ustanoveními trestního řádu o činech nenáležících před porotu. Šlo-li však o zločin, za který bylo možno uložení trestu smrti nebo trest na svobodě delší 5ti let, konalo se hlavní líčení před 6ti soudci. Při rovnosti hlasování o vině a trestu rozhodoval hlas nejpříznivější pro obžalovaného.

4.2.2.2 Vojské soudy

Vojské soudy tvořily samostatnou soudní soustavu⁵³. Krátce po vytvoření čs. armády byly původní rakousko-uherské justiční orgány nahrazeny novými. Dnem 1.1.1919 tak byl vytvořen systém soudních orgánů představovaných sítě brigádních a divizních soudů zastřešených nejvyšším vojenským soudem. Jako orgány žaloby současně vznikly generální vojenský prokurátor, vojenští prokurátoři pro obvody divizních soudů a funkcionáři vojenského prokurátora pro obvody brigádních soudů. Jejich kompetence se vztahovala na vojáky v činné službě, na osoby povolané ke zvláštním úkonům za mobilizace nebo ve válce, na četníky v činné službě, vojenské a četnické gážisty mimo službu a na další osoby, které byly ve služebním či obdobném poměru k branné moci.

Brigádní soudy příslušely pro rozhodování o přestupcích a přečinech s výměrou trestu maximálně šesti měsíců vězení. Brigádní soudy byly obsazeny jedním justičním důstojníkem ve funkci samosoudce.

Soudy divizní v první instanci soudily přečiny a zločiny s výměrou vyšší než šest měsíců, tj. které nepatřily soudům brigádním. V druhé instanci rozhodovaly o odvoláních proti rozsudkům a stížnostem brigádních soudů. Divizní soud tvořili dva justiční důstojníci, z nichž jeden – hodnostně vyšší – předsedal a dva přisedící buď z řad gardistů nebo z řad mužstva (podle zařazení obžalovaného).

Nejvyšší vojenský soud rozhodoval o opravných prostředcích proti rozsudkům divizních soudů a zmateční stížnosti. Jeho senáty tvořili prezident či viceprezident jako předseda senátu a dále 4 radové nejvyššího vojenského soudu, justiční důstojníci.

Součástí justičních orgánů byly i vojenské trestnice a vojenské věznice. Ve vojenské trestnici byly odpykávány tresty vězení delší než jeden rok, ve vojenských věznicích kratší tresty a vyšetřovací i prozatímní vazby.

⁵³ Zákon z 5. července 1912, ř. z. č. 131 o vojenském trestním soudním řádě byl po vzniku ČSR nahrazen zákonem z 19. prosince 1918, Sb. z. a n. č. 89.

Zákonem č. 115/1937 Sb. a n., s účinností od 23. června 1937 se do zákona o vojenském trestním řádě vložila část o **polním trestním řízení**.

Vojenskou trestní soudní pravomoc v oblasti polních soudů vykonávaly polní soudy.

Polní soudy jsou:

1. **Nižší polní soudy**
2. **Vyšší polní soudy**
3. **Vrchní polní soudy.**

Nižším polním soudům náleželo:

1. konat řízení a rozhodovat o trestných činech, na které je podle trestních ustanovení (sazeb), jichž má být užito, jako hlavní trest určen trest odnětí svobody nepřevyšující pět let nebo peněžní trest nebo trest odnětí vojenské hodnosti
2. účastnit se vyhledávacího řízení v trestních případech, o nichž rozhodovat přísluší vyšším polním soudům.

Vyšším polním soudům náleželo:

1. konat řízení a rozhodovat o trestných činech, které nepatří do příslušnosti soudů nižších
2. rozhodovat o odvoláních z rozsudků nižších polních soudů a rozhodovat o stížnostech v případech, v nichž vojenský trestní řád přikazuje rozhodování divisnímu soudu.

Vrchní polní soudy rozhodovaly o odvoláních z rozsudků vyšších polních soudů a mimo to o věcech, které jim byly ještě zvláště přikázány.

Žalobci u polních soudů jsou polní prokurátoři, a to:

1. u nižšího polního soudu **nižší polní prokurátor**
2. u vyššího polního soudu **vyšší polní prokurátor**
3. u vrchního polního soudu **vrchní polní prokurátor.**

Stanoviště polního soudu bylo i stanovištěm polního prokurátora, jenž byl u něho žalobcem.

4.2.2.3 Soudy mládeže

Soudy mládeže byly zavedeny zákonem č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží⁵⁴. Tímto zákonem došlo k zavedení pojmu *nedospělý* (osoba, která nedovršila 14 rok svého života) a *mladiství* (osoba mladší 18 let, ale starší než 14 let). Soudy mládeže rozhodovaly o trestných činech mladistvých (provinění). Osoby nedospělé nebyly trestně odpovědné. U okresních soudů rozhodoval jeden soudce mládeže. U krajských soudů rozhodovaly senáty mládeže složené ze dvou soudců a přísedícího, kteří měli mít pedagogické schopnosti. Přísedící museli navíc být znalí sociální péče o mládež.

Soudy mohli mladistvého uznat vinným, přičemž mohly upustit od potrestání, jestliže šlo o čin nepatrného významu a jestliže mladistvý spáchal čin z nerozvážnosti, pod vlivem jiné osoby, z nouze a podobně. Soud mohl nařídít i ochranný dozor nebo ochranou výchovu. Trest odnětí svobody byl nazýván *zavření* a nemohl přesahovat horní hranici 5ti roků, resp. 10 ti roků v případě, že by pro stejný čin dospělé osoby platil trest smrti nebo doživotní vězení. V případě peněžitých trestů se u mladistvých sazba snižovala na polovinu.

4.2.2.4 Soudy kmetské

Do pravomoci kmetských soudů⁵⁵ náleželo rozhodování ve věcech:

- přečinu proti bezpečnosti cti
- zločinu utrhání na cti
- zločinu nebo přečinu křivého obvinění,

kteřé byly spáchány obsahem periodického tiskopisu⁵⁶. Hlavní přelíčení o trestných činech příslušelo sborovým soudům první stolice (krajské soudy). V případě, že se jednalo

⁵⁴ Tento zákon byl na svou dobu velmi moderním předpisem založeným na řadě progresivních názorů na zacházení s mladistvými pachateli a na metody jejich převýchovy.

⁵⁵ Zákon z 30. května 1924, Sb. z. a n. č. 124, o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskovin ve věcech křivého obvinění, utrhání a urážek na cti. Vládní nařízení ze 16. června 1924, Sb. z. a n. č. 125, jímž se provádějí některá ustanovení zákona o změně příslušnosti trestních soudů a o odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhání a urážek na cti.

⁵⁶ Konat hlavní přelíčení bylo možno i v případě, byl-li čin spáchán i obsahem tiskopisu neperiodického. (sb.n.s. 2129/25)

o přestupek, rozhodovali tři soudci. Šlo-li o přečin nebo zločin rozhodovalo soudců pět, z nichž dva byly přisedící z lidu, tzv. kmeti. Kmet musel být nejméně 45letý a musel bydlet v obci pobytu alespoň dvě léta. Na osoby povolane k úřadu kmetskému se analogicky používaly ustanovení zákona o sestavování seznamů porotců.

4.2.2.5 Státní soud

4.2.2.5.1 Zákon na ochranu republiky

Dne 19. března 1923 došlo k přijetí *zákona na ochranu republiky*.⁵⁷ Národní shromáždění přijalo zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky. Impulsem k přijetí této nejdůležitější trestně právní normy meziválečného Československa byl atentát na ministra financí Aloise Rašína spáchaný mladým komunistickým radikálem.

Zákon nahrazoval původní rakouskou trestně právní úpravu nejzávažnějších zločinů, které směřovaly proti státu a jeho ústavním činitelům. Jednalo se například o úklady proti republice a o ohrožování její bezpečnosti, trestné činy proti ústavním orgánům a ústavním představitelům („útok na veřejného činitele“), o celou řadu zločinů proti vojenským zájmům obrany Československé republiky a o trestné činy páchané tiskem.

Zákonem došlo k rozšíření pravomoci státního aparátu a stanovení vyšší tresty za uvedené přečiny. Původním účelem zákona byla ochrana nového československého demokratického a republikánského zřízení proti autoritativním tendencím jak ze strany radikální levice, tak i proti domácímu fašismu. Měl též směřovat proti všem projevům separatismu (včetně slovenského) i proti návratu habsbursko-lotrinské dynastie. Aby lépe vyhovoval sílícímu mezinárodnímu i vnitrostátnímu nebezpečí ze strany německého nacismu, byl zákon na ochranu republiky dvakrát novelizován, čímž došlo k rozšíření počtu skutkových podstat i zpřísnění některých sankcí.

Zákon na ochranu republiky omezoval ústavou zaručená občanská práva a svobody, kdy tato omezení sledovala pouze jediný pragmatický cíl, kterým byla záchrana a zachování Československa jako demokratického a suverénního státu.

Zákon na ochranu republiky platil až do roku 1948, kdy byl nahrazen zákonem č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratického zřízení.

⁵⁷ Byl prvním z nových zákonů ČSR nepřevzatých z rakousko – uherského práva.

4.2.2.5.2 Státní soud

Současně se zákonem na ochranu republiky byl přijat zákon č. 51/1923⁵⁸, jenž zřizoval nový specializovaný trestní soud označován jako **soud Státní**.

Hlavní náplní Státního soudu bylo rozhodování o některých těžkých trestných činech uvedených v zákoně na ochranu republiky (viz výše).

Státní soud byl zřízen pro celé území Československé republiky v sídle Nejvyššího soudu.

Státní soud byl tvořen předsedou soudu a jeho náměstkem, kteří byli jmenováni na návrh vlády prezidentem republiky na dobu tří let, dále pak soudci z povolání jmenováni na dobu jednoho roku prezidentem Nejvyššího soudu z řad jeho soudců nebo ze členů sborových soudů II. stolice. Přisedícím se mohl stát pouze občan Československé republiky, znalí práva, nejméně 40letý. Počet přisedících byl vždy určen vládou dle potřeby a byly voleni na dobu tří let prezidentem republiky z osob navržených vládou.

Veřejného žalobce u státního soudu představoval vrchní prokurátor nebo jeho náměstek (§8).

Proti rozsudku Státního soudu⁵⁹ byla přípustná pouze dovolací stížnost⁶⁰ na Nejvyšší soud a to pouze z těchto důvodů (§22):

- byl-li porušen trestní zákon
- byla hrubě porušena některá stěžejní zásada trestného řízení.

4.2.2.6 Soud stanný

Stanný soud⁶¹ byl zvláštní typem soudu pro situaci vyhlášeného stanného práva v případech vzbouření, pokud ostatní zákonné prostředky nestačily k potlačení vzpour, (v tomto případě prohlášení o nutnosti stanného práva příslušelo šéfovi zemské správy po dohodě s prezidentem sborového soudu II. stolice a vrchním prokurátorem), nebo když v některých okresech se rozmohly ve zvlášť nebezpečné míře těžké trestné činy jako vražda, loupež, zhářství nebo zločin veřejného násilí (v tomto případě o nutnosti použití stanného práva rozhodl ministr vnitra po dohodě s ministrem spravedlnosti).

⁵⁸ Zákon z 19. března 1923, Sb. z. a n. č. 51, o státním soudě. Důležitou normu představovalo též Vládní nařízení ze dne 26. dubna 1923, Sb.z. a n. č. 91, jímž se provádí zákon o státním soudě.

⁵⁹ Státní soud existoval do roku 1935, kdy byl zrušen a jeho agenda přešla na soudy vrchní.

⁶⁰ Dovolací stížnost mohli podat ve prospěch obžalovaného sám obžalovaný, jeho zákonný zástupce a obhájce. Naopak v neprospěch obžalovaného ji mohl podat pouze veřejný žalobce.

⁶¹ Hlava dvacátá pátá § 429 - 446: O řízení dle práva stanného Trestního řádu, zákona č.119/1873 ř.z.

Jako stanný soud byl příslušný sborový soud první stolice. Stanný soud tvořili čtyři soudcové z povolání, z nichž jeden byl předsedou. Rozsudkem bylo rozhodnuto buď o osvobození obviněného a jeho propuštění, v opačném případě rozsudek znamenal trest smrti. Proti rozsudkům stanného soudu nebyla možnost podání opravného prostředku. Trest smrti byl vykonán do dvou hodin po vyhlášení rozsudku. Ve výjimečných případech na výslovnou žádost byla odsouzenému pro přípravu na smrt poskytnuta ještě hodina třetí. Ve stanném řízení musel být obžalovaný obligatorně zastoupen obhájcem.

4.3 Rozhodčí soudy a rozhodčí komise

Pro období první Československé republiky je charakteristická existence širokého spektra rozhodčích soudů a rozhodčích komisí, jenž některé byly u nás zřízeny již za Rakouska - Uherska.

Rozhodčí soudy byly dvojího druhu. Jednalo se v první řadě o rozhodčí soudy dobrovolné, které si mohly smluvní strany dohodnout pro řešení případných pozdějších sporů. Tyto spory pak neprojednával řádný soud, nýbrž jeden nebo několik soukromých rozhodců. Druhou skupinu tvořily rozhodčí soudy obligatorní, tedy povinné. V tomto případě byl spor vyřešen závazně a spory před ně náležející nemohl rozhodnout žádný jiný soud. Šlo hlavně o případy vyplývající ze zákonů o veřejném pojištění.

Řada z nich rozhodovala o žalobách, které byly podány proti výměrům příslušných nositelů nemocenského, invalidního a starobního pojištění, jimiž bylo rozhodnuto o dávkách pojištění nebo o léčebných dávkách. Tehdy neexistovalo jednotné nemocenské a starobní pojištění a jeho právní úprava byla odlišná dle povahy zaměstnání; různou úpravu měli dělníci, horníci, železničáři, úředníci v soukromých službách, státní zaměstnanci. Proto byl pro každý druh pojištění zřízen zvláštní rozhodčí soud. Rozhodčí soudy rozhodovaly pouze v občanskoprávních věcech. Ačkoliv jejich rozhodnutí byla exekučními tituly pro soudní exekuci, neměly exekuční pravomoc. Na řízení a rozhodování téměř u všech rozhodčích soudů se podíleli vedle soudců z povolání i laičtí přísedící. Většina rozhodčích soudů konala řízení a rozhodovala v senátech, jejichž přísedící byli vybíráni z poloviny ze zaměstnavatelů nebo z podnikatelů a poloviny ze zaměstnanců nebo pojištěnců⁶².

⁶² Bianchi, L. Dejiny štátu a práva. Bratislava 1973. str. 187

Mezi významné rozhodčí soudy patřily především **rozhodčí soudy nemocenských pojišťoven**, které byly zřízeny u každé nemocenské pojišťovny. Vyšší instancí poté představovaly **pojišťovací soudy** zřízené zákonem z r. 1924 o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Rozhodovaly v 3 členných senátech (složených z jednoho soudce + 2 přísedící z toho jeden za pojištěnce, druhý za zaměstnavatele). Do jejich pravomoci náleželo rozhodovat o žalobách podaných proti výměrům pojišťovny, jimiž byl zcela nebo zčásti zamítnut nárok na dávky pojištění invalidního a starobního nebo jimiž byla dávka nesprávně vyměřena, snížena nebo odňata. Nad pojišťovacími soudy stál ještě **vrchní pojišťovací soud** s celorepublikovou působností.

Dále existovaly např. **rozhodčí soudy báňských bratrských pokladen**⁶³ pro spory z poměru pojišťovacího mezi revírní bratrskou pojišťovnou a jejími pojištěnci, v dělnické pojištění to byly **rozhodčí soudy dělnických úrazových pojišťoven**⁶⁴ dále **rozhodčí soudy pro penzijní pojištění**, **rozhodčí soudy pro nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců**, **rozhodčí komise pro pracovní spory z domácí práce** – v tomto případě se jednalo spíše o správní orgány rozhodující spory mezi skupinami zaměstnanců a zaměstnavatelů o době zadání a lhůtě odevzdání práce, o způsobu výpočtu mzdy či o ceně objednaného zboží, **rozhodčí soudy stavební**, **rozhodčí soudy hornické**⁶⁵ zřízené v sídlech revírních rad při výkonu hornictví. **Rozhodčí komise pro úpravu služebního průmyslu v kovoprůmyslu**, **rozhodčí soudy mzdové** k upravení pracovního a služebního poměru ve stavebních živnostech a dále **rozhodčí komise podle zákona o závodních výborech**.⁶⁶

⁶³ Zákon č. 242/1922 Sb. a vl. n. č. 197/1923 Sb.

⁶⁴ Zákon č. 207/1919 Sb., vl. n. č. 272/1919 Sb. a Zákon č. 366/1919 Sb.

⁶⁵ Zákon č. 145/1920 Sb. a zákon č. 170/1924 Sb.

⁶⁶ Zákon č. 330/1921 Sb. a vl. n. č. 2/1922 Sb.

4.4 Veřejné soudy

4.4.1 Správní soudnictví

4.4.1.1 Historický exkurs

Ústavní základy správního soudnictví byly položeny již prosincovou ústavou Rakouského císařství, přesněji řečeno článkem patnáct základního státního zákona č. 144/1867 ř. z., o moci soudcovské, který konstituoval Správní soudní dvůr ve Vídni. Tento soud byl jediným správním soudem pro celé Předlitavsko. Správní soudnictví tedy bylo koncipováno jako koncentrované a specializované. V uherské části monarchie vznikly správní soudy později a na poněkud jiných principech, ne tak moderních. Současně byl zaveden důležitý princip, převzatý později i Ústavou republiky Československé. Z pravomoci správního soudu byly vyloučeny věci, v nichž správní orgán rozhodoval podle své zákonné kompetence věci práva soukromého. Tyto záležitosti byly svěřeny k rozhodování civilním soudům (pořadu práva).

Vlastní aktivování Správního soudního dvora a úprava procesu před ním bylo upraveno až po téměř deseti letech zákonem z 22. října 1875, č. 36/1876 ř.z. o správním soudním dvoru⁶⁷ (v literatuře zpravidla označován jako „říjnový zákon“). Autorem zákona - dosud vnímaného jako vynikající legislativní dílo - byl vysoký úředník ministerstva „kultu a vyučování“ Karl von Lemayer. Zákon byl velmi stručný (50 paragrafů), a jeho koncepce byla dokonale promyšlená a zcela originální. Říjnový zákon záměrně stručnými a sevřenými formulacemi vytvořil rozsáhlý prostor (a také pevné a nepřekročitelné meze) pro pružné dotváření procesních ustanovení činností soudců, vynikajících a vzdělaných právníků. O kvalitě zákona snad nejlépe vypovídá to, že jak v Rakousku, tak v nově vzniklém Československu platil i nadále (u nás až do likvidace správního soudnictví po převratu v roce 1948), a také moderní úpravy rakouská i česká stojí doposud na jeho koncepčních základech.

⁶⁷ Tento zákon byl dvakrát novelizován, a to v roce 1894 (z. č. 53/1894 ř.z.) a v roce 1905 (z.č. 149/1905 ř.z.)

4.4.1.2 Správní soudnictví v ČSR

Československá republika jedním ze svých prvních zákonů č. 3/1918 Sb. a n., o nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních konfliktů, známý také jako „zákon listopadový“ recipovala samotnou instituci Nejvyššího správního soudu a pro jeho činnost převzala s některými změnami také říjnový zákon. Ten tedy platil na území bývalého Československa až do konce roku 1952. Zákonem č. 3/1918 Sb. a n. byla podstatně rozšířena kompetence Nejvyššího správního soudu. Soud byl rozšířen o pomocné referenty, byly zavedeny tříčlenné senáty pro přípravná opatření a některé jiné věci. Na místo dosavadních třináctičlenných senátů byly zavedeny devítičlenné senáty.⁶⁸ Rozhodování o kompetenčních konfliktech mezi řádnými soudy, správními úřady a správním soudem bylo svěřeno zvláštnímu senátu složeného ze tří jmenovaných členů nejvyššího soudu a nejvyššího správního soudu.

Časově prvním prezidentem soudu (jeho předsedou) se stal významný český politik Ferdinand Pantíček (1863 – 1925). Druhým prezidentem (místopředsedou soudu) se stal Emil Hácha (1872 – 1945), jeden z historicky nejvýznamnějších českých administrativistů (před rokem 1918 Rada vídeňského soudu). Po Pantůčkově smrti v roce 1925 byl Hácha prezidentem T.G. Masarykem jmenován prvním prezidentem soudu a zůstal jím až do své volby „státním prezidentem“ okleštěné „druhé republiky“ (v listopadu 1938).

Ústava z roku 1920 předpokládala, že československé správní soudnictví bude vytvořeno podle severoněmeckého (pruského) vzoru a že v nižších instancích budou ve věcech práv a povinností v oborech veřejné správy rozhodovat zvláštní správní senáty zřízené v okresech a župách. Skládat se měly z profesionálního úředníka a z občanských přisedlících, volených okresními výbory. Teprve v nejvyšší instanci měl rozhodovat – a to pouze o otázkách zákonnosti – Nejvyšší správní soud.

K provedení tohoto ústavního záměru byl současně s Ústavou v roce 1920 připraven a přijat zákon č. 158/1920 Sb. a n., o správním soudnictví u úřadů okresních a župních. Ten však nikdy nenabyl účinnosti. Nezřízení těchto nižších stupňů správního soudnictví se pak podepsalo na neúměrném zatížení Nejvyššího správního soudu, kde již v polovině dvacátých let trvale převyšoval počet nových věcí možnosti jejich vyřizování; řízení se tak postupně protahovalo až na několik let a nepomohlo postupné zvyšování počtu soudců (z

⁶⁸ Novák, J. novelizace zákona o nejvyšším správním soudě a naděje v ni kladené. Časopis pro právní a státní vědu. 1938. str. 408 – 424.

původních 26 soudců až na přibližně padesát v době zániku svobodného Československa). Ani větší novela z roku 1937 nepřinesla nápravu.

Nejvyšší správní soud byl v letech tzv. první republiky pracovištěm evropské právní úrovně. Jeho činnost je dostatečně zřejmá ze sbírek jeho rozhodnutí. Největšího významu dosáhla oficiální sbírka nálezů Nejvyššího správního soudu, podle svého uspořadatele, senátního prezidenta Nejvyššího správního soudu Josefa V. Bohuslava známá jako „Bohuslavova sbírka“. V ní vyšlo od roku 1918 do roku 1948 ve dvou řadách několik desítek tisíc nálezů. Z nich přinejmenším šestina je dodnes aktuální.

4.4.2 Volební soud

Součástí soudní soustavy se stal i Volební soud⁶⁹. Tento soud byl součástí Nejvyššího správního soudu. Skládal se z prezidenta (což byl dočasný první prezident nejvyššího správního soudu), dále z 12 přisedících volených na deset let poslaneckou sněmovnou a potřebného počtu stálých referentů, kteří jsou přidělováni volebnímu soudu prezidentem soudu z radů nejvyššího správního soudu.

V rámci své působnosti Volební soud:

- zkoumá a ověřuje volby členů Národního shromáždění a župních zastupitelstev
- rozhoduje o stížnostech k volbám do Národního shromáždění, župních zastupitelstev, župních výborů a komisí
- rozhoduje o pozbytí mandátu člena Národního Shromáždění či župního zastupitelstva
- rozhoduje v rámci reklamačního řízení dle zákona o stálých voličských seznamech.

⁶⁹ Na základě zákona č. 125 Sb. ze dne 29. února 1920 o volebním soudě.

4.4.3 Ústavní soudnictví

4.4.3.1 Obecně

Hans Kelsen - „ Ústava, která nezavedla Ústavní soud ke zrušení neústavních aktů, je světlem, které nesvítí“.

„Existence a rozvoj ústavního soudnictví je důležitým kritériem, podle něhož lze usuzovat na stupeň právní kultury“⁷⁰.

Pojem ústavní soudnictví můžeme vymezit jako činnost směřující k ochraně zachování ústavy (ústavních zákonů) a kontrole jejího dodržování prováděnou státními orgány soudního typu zpravidla na základě kvalifikovaného podnětu⁷¹. Ústavní soudnictví je především soudní řízení, je součástí práva procesního a nikoliv práva hmotného. Řízení před ústavním soudem slouží ke kontrole ústavnosti aktů (normativních i individuálních) a úkonů veřejné moci. Samotná kontrola ústavnosti přitom předpokládá dva prvky, a to přezkum a sankci. Přezkum spočívá jednak ve výkladu přezkoumávaného aktu a následně ve výkladu toho ustanovení ústavy, jež má být aplikováno. Zjištěním protiústavnosti nastupuje v potaz sankce. Jejím vyjádřením je prohlášení aktu za neplatný, což může v konkrétním případě vyústit ve zrušení takového aktu nebo v konstatování jeho nepoužitelnosti. Ústavní soudnictví je nesporně vrcholným interpretátorem ústavy.

Chceme-li mluvit o ústavním soudnictví musíme nejdříve objasnit podstatu tohoto institutu. Již samotný název vypovídá o tom, že se jedná o soudní přezkoumání ústavnosti.⁷² V rámci systematického přístupu k věci je nutné se nejdříve zaměřit na základní pojmy a instituty, které jsou s ústavním soudnictvím neoddělitelně spjaty. Jedná se o pojmy

- Demokracie
- Zákonost
- Ústavnost

⁷⁰ Chaloupek, J. K problematice vzniku a pojmu ústavního soudnictví. Právník 4/69 str. 209

⁷¹ Mikule, V., Sládeček, V. Zákon o Ústavním soudu, Komentář a judikatura k Ústavě ČR a Listině základních práv a svobod, Eurolex Bohemia Praha 2001, str. 11

⁷² Významný ústavní teoretik prof. Jan Filip charakterizuje ústavní soud jako „ústavní státní orgán, který aplikuje ústavní normy jako základní měřítko pro hodnocení konkrétního případu“.

Demokracie⁷³ (z řečtiny *démos* – lid a *kratein* – vládnout). Je pojem, který nabýval v různých obdobích velmi rozmanitý význam a ani v současnosti nelze říci, že by měl jednoznačnou interpretaci. Až do konce 18. století byl v návaznosti na Platóna a Aristotela pojem demokracie převážně spojován s přímou vládou lidu⁷⁴ a byl často interpretován jako vláda davu či vláda chudých. Zásadním požadavkem moderních demokracií je dělba moci a podřízení výkon moci definovaným pravidlům, závazným pro jednotlivce i státy. Samotné požadavky našly výraz ve vzniku parlamentarismu a ústavních států. Za určitý prototyp moderních demokracií se pokládají současné liberální demokracie. Mezi nejpodstatnější znaky moderní demokracie patří:

- Účast občanů na tvorbě, výběru a kontrole
- Účast občanů na výběru státních funkcionářů
- Podřízení menšiny většině v procesu rozhodování při respektování politických postojů a práv menšiny
- Právní rovnost subjektů
- Ústavně zakotvený soubor politických práv a svobod občanů.

Zákonnost lze definovat jako vztah souladu mezi zákony a ostatními právními předpisy nižší právní síly a dále soulad mezi právními předpisy a právními akty. Pojem zákonnosti zabezpečuje jednotnost právního řádu a chrání společnost vůči protiprávním zásahům státní moci. Jedná se o vázanost činnosti státních orgánů, organizací, a občanů zákonem. V širším smyslu představuje zákonnost princip řízení státu pomocí práva. Jeho realizace zahrnuje jednak stránku legislativní (zákonodárnou), tj. vytváření zákonů a dalších právních norem, jednak stránku výkonnou, tj. zabezpečení výkonu práva (prostřednictvím orgánů správních, soudních a dalších). V užším smyslu se pojem zákonnost používá ve významu zachování stávajícího platného práva.⁷⁵

Ústavnost představuje vztah mezi ústavou a právními předpisy nižší právní síly nebo soulad mezi ústavou a ústavním aktem. Chrání společnost před destrukcí právního a společenského řádu a před důsledky z toho plynoucích. Ústavnost jako neoddělitelná součást zákonnosti znamená dodržování ústavy, a ostatních zákonů celé společnosti⁷⁶. V demokratickém státě představuje ústavnost základní princip jeho fungování, vychází z nadřazeného postavení ústavy, která představuje suverénní vůli lidu daného státu. Obsah

⁷³ Prorok, V., Jirsa, A. Politologie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: 2003. str. 154-156

⁷⁴ „Government of the people, by the people, for the people“ vymezení demokracie A. Lincolnem při jeho projevu v Gettysburgu v r. 1863. „Vláda lidu, lidem, pro lid“

⁷⁵ Žaloudek, K. Encyklopedie politiky. Nakladatelství Libri. Praha: 1999. str. 508

⁷⁶ Adamová, K. K pojmu ústavnosti. Právník 11/91, str. 91 an.

ústavnosti se nevyčerpává jen určitými formami kontroly souladu zákonů a podzákoných právních aktů s ústavou státu. Mimo to se kontrola musí zaměřit i na kontrolu činnosti státních orgánů, ústavních činitelů a ostatních subjektů, které ve své činnosti mají uvádět zprostředkovaně obsah ústavy v život. Obsah těchto forem kontroly spočívá v možnosti vlastního soudního orgánu (ústavního soudu) rozhodovat i v jednotlivých právních sporech, v nichž občan tvrdí, že došlo rozhodnutím orgánu státní správy či vydaným normativním aktem k porušení jeho práva.

Ústavní soud vystupuje jako orgán s dvojitým působením vystupující v určité roli vůči jiným státním orgánům. V prvním případě (nahrazuje činnost parlamentu) ústavní soud může interpretovat právo (vždy nastane okamžik, kdy soudce musí zhodnotit význam předpisu). Ve druhém případě (konkurent parlamentu) může tvořit právo. Děje se tak nepřímým, kdy se zákonodárci při opětovném schvalování návrhu zákona po jeho zamítnutí ústavním soudem inspirují zdůvodněním ústavního soudu, nebo přímo, kdy ústavní soud doplní návrh zákona o jisté elementy tak, aby se stal podle jeho názoru shodným s ústavou. Ústavní soud dále kontroluje (omezuje) parlament v jeho legislativní činnosti nepřímým tím, že zákonodárci při tvorbě legislativy sledují jeho předchozí judikaturu, aby se vyvarovali eventuálního řízení před ústavním soudem. Ústavní soud bdí nad ústavou, která stojí nad "obyčejnými" právními normami, kterými jsou vázáni zákonodárci. V důsledku toho je předmětem kontroly ústavního soudu vůle parlamentu a ústavní soudci hodnotí a eventuálně sankcionují činnost reprezentantů lidu (poslanců).

Za stěžejní funkce ústavního soudnictví můžeme považovat funkci kontroly ústavnosti, funkci garance dodržování předem stanovených a dovozených ústavních pravidel, funkci integrační spočívající v samotné interpretační činnosti ústavních soudů, která napomáhá ke sjednocování a rozvíjení judikatury, a funkci v mezinárodní oblasti, kdy ústavní soud posuzuje soulad mezinárodních smluv s vnitrostátní úpravou v dané zemi.

Počátky ústavního soudnictví lze nalézt v USA. Zde se myšlenka zákazu aplikace zákonů odporujícím ústavě objevuje v novinových článcích, které byly později publikovány jako Listy Federalistů r. 1787 vydávaném J. Madisonem, A. Hamiltonem⁷⁷ a J. Jayem, teoretiky federální ústavy USA. Podle nich ztrácí každá ústava na své síle

⁷⁷ Alexander Hamilton je považován za autora teoretických základů koncepce soudní kontroly ústavnosti. Zformuloval především systém metod, které zaručují nezávislost soudů a soudců a tvrdil, že nemůže být žádný zákonodárný akt nadřazen ústavě, stejně tak mu nemůžou být nadřazeni poslanci jako reprezentanti lidu.

a stává se pouhou ozdobou právního řádu, nejsou-li jeho normy vynutitelné a aplikovatelné soudem.

Soudní kontrola ústavnosti byla nakonec definitivně zakotvena známým rozhodnutím Nejvyššího soudu USA ve věci *Marbury v. Madison* z roku 1803. Předseda Nejvyššího soudu USA John Marshall ve rozhodnutí soudu označil Ústavu USA jako nejvyšší svrchovaný zákon, jehož právní síla je vyšší než právní síla obyčejných zákonů. V případě, že je tedy zákon v rozporu s ústavou a dochází k jejich střetu, musí soud rozhodnout podle ústavy a ne podle obyčejného zákona.

4.4.3.2 Modely ústavního soudnictví

V různých státech nacházíme různé typy ústavního soudnictví. Důvody proto jsou rozličné, např. tradice, právní kultura (kontinentálně evropská versus angloamerická), forma vlády, vliv právní vědy atd. Obecně je možno rozlišit tři modely ústavního soudnictví.

Prvním je *americký model*, jinak označovaný jako *Judicial Review* neboli difúzní, všeobecný model. Vyznačuje se několika znaky. Jednak je to decentralizace. To znamená, že ústavní kontrolu uskutečňují obecné soudy všech stupňů. Dále je to konkrétnost, čili situace, kdy soudce rozhoduje o ústavnosti v souvislosti s konkrétní právní věcí. Za třetí se jedná o rozhodování a posteriori, tedy stav, kdy se kontrola týká již promulgovaného (vyhlášeného) zákona. Ke zrušení toho, co se považuje v daném konkrétním soud za protiústavní, zpravidla nedochází (rozhodnutí má účinky *inter partes*), avšak vzniká precedens, že zákony soudy neruší, ale na základě svého závěru o jejich neústavnosti je nepoužijí s tím, že je nebudou aplikovat ani příště. Vznik precedentu pak slouží také k jeho použití i před jinými soudy v podobných případech. Dále je třeba poznamenat, že soudy se při svém rozhodování řídí zásadou *stare decisis (setrvat na rozhodnutém)*⁷⁸, která znamená, že soud je vázán judikaturou nadřazených soudů stejně jako svou judikaturou dřívější.

Druhým typem je *evropský model*, který je také charakteristický několika znaky. Vyznačuje se centralizací (koncentrovaností), což značí, že kontrolu provádí jeden

⁷⁸ Ke smyslu a významu pojmu „*stare decisis*“ blíže např. Kuehn, Z. *Doktrína stare decisis v zemích common law*, Právník č. 8/1999, str. 689 – 714.

speciální soudní orgán. Dále je charakteristický abstraktností, tedy tím, že se rozhoduje na základě obecného přesvědčení o neústavnosti. Ústavní soud se zabývá ústavností určitého právního předpisu bez splnění toho, že na jeho základě byla konkrétním zásahem státního orgánu porušena některá ústavně zaručená základní práva a svobody stěžovatele. Rozhodnutí ústavního soudu má všeobecně závaznou povahu, tj. účinky erga omnes. Za poslední se v evropském modelu rozhoduje a priori. Předmětem kontroly tedy mohou být ještě nepromulgované (nevyhlášené) zákony.⁷⁹ V Evropě rozděluje teorie ústavní kontrolu na preventivní (kontrola ještě před vydáním) a kontrolu následnou, která je svěřena orgánům pověřenými kontrolou ústavnosti tj. ústavním soudům.

Evropský model ústavního soudnictví je spjat s teoriemi rakouského právníka Hanse Kelsena⁸⁰, který usiloval o vybudování soudní garance ústavnosti. Všechny evropské země se při budování ústavního soudnictví inspirovaly právě Kelsenem.

Smišený model je výsledkem prolínání obou předchozích. Každý obecný soud je oprávněn uskutečňovat soudní kontrolu ústavnosti v konkrétním případě, který projednává. Znak specializovaného modelu ústavního soudnictví pak spočívá v tom, že v daném státě zároveň funguje specializovaný orgán soudního typu pro specifickou kontrolu ústavnosti⁸¹.

4.4.3.3 Orgány ochrany ústavnosti na našem území

4.4.3.3.1 Říšský soud

Tento zvláštní soud byl zřízen zákonem č. 143/ 1867 ř. z. o říšském soudu⁸², i když byl již zmíněn v Březnové ústavě r. 1849. Tento zákon byl jeden z řady zákonů vydaných pod souhrnným pojmenováním jako Prosincová ústava. Skládal se z předsedy, místopředsedy, 12 členů a 4 náhradníků. Polovinu soudců navrhovala sněmovna panská, polovinu sněmovna poslanecká. Osoby byly jmenovány doživotně císařem. Zasedání Říšského soudu bylo neveřejné, pokud se jednalo o zamítnutí stížnosti. Pokud soud rozhodoval ve věci samé bylo nařizováno veřejné jednání. Jistou zvláštností bylo veřejné hlasování o stížnosti. Soud

⁷⁹ Jejich základ je v učení normativistické právní školy reprezentované Hansem Kelsenem, Georgem Jellinekem či bývalým profesorem Masarykovy univerzity Františkem Weyrem.

⁸⁰ Podle H. Kelsena ústava jako forma, sjednocuje lid jako materii. Smyslem ústavy je dát realizaci jakékoliv moci právní hranice a tím realizaci moci přeměnit v realizaci práva.

⁸¹ Příklady tohoto typu ústavního soudnictví jsou především Řecko a Portugalsko.

⁸² Dalším relevantním předpisem byl zákon č. 44/1869 ř. z., o organizaci Říšského soudu, řízením před ním a výkonu jeho nálezů.

řešil kompetenční spory mezi státními úřady, mezi zeměmi a státními úřady a mezi zeměmi a říší. Rozhodoval též o nárocích zemí, obcí a fyzických osob jež měli vůči státu. Vedle ústavnosti zákonů řešil též stížnosti občanů na porušování politických práv zaručených ústavou, čímž plnil i některé funkce ústavního soudnictví.

Procesní aspekty stížností podrobně upravoval zákon č. 44/1869 ř.z.(§ 17 a následující). Advokátem podepsaný návrh se podával ve lhůtě 14 dní. Jednalo se o lhůtu hmotněprávní.⁸³ Stížnost musela být náležitě odůvodněna a opatřená příslušným rozhodnutím. Při potřebném kvóru devíti členů soud rozhodoval prostou (nadpoloviční) většinou. Rozhodnutí mělo formu nálezu, v němž „budiž vysloveno, zda-li a v které míře bylo v případnosti k rozhodnutí předložené nějaké politické právo stěžovatelovo porušeno“ (§35). Právní účinky nálezů Říšského soudu byly značně problematické. Říšský soud nemohl totiž ústavě odporující právní akt odstranit, ani nemohl přiznat náhradu škody. Zároveň nebylo možno na takové nálezy aplikovat ustanovení o exekuci.

Problémem nedostatečných institucionálních garancí základních práv se zabývali mnozí přední právní teoretici. Například J. Pražák se domníval, že podle povahy věci lze soudit, že vláda má povinnost své původní rozhodnutí změnit v souladu s nálezem „neb každý předpis sluší vykládati dle možnosti tak, aby nepostrádal účinku praktického“⁸⁴. Dle J. Hoetzela se účinky rozhodnutí Říšského soudu vykládaly tak, že „správní úřady byly povinny z nálezů vyvodit důsledky“⁸⁵.

Mezi roky 1867 až 1918 byl rakouský Říšský soud jediným soudem v Evropě, který rozhodoval o stížnostech proti porušení ústavních práv ze strany státních úřadů.

4.4.3.3.2 Nejvyšší správní soud

Na Nejvyšší správní soud zřízeným zákonem č. 3/1918 Sb.⁸⁶ přešla působnost a pravomoc Říšského soudu v záležitostech týkajících se stížností. Nejvyšší správní soud se měl zabývat stížnostmi pro porušení ústavních práv, ale sám o sobě nebyl oprávněn zkoumat ústavnost (rozhodnutí). Při posuzování byl vázán jak ústavou tak zákonem a mohl tím pádem ve skutečnosti zkoumat pouze zákonnost, obdobně jako v řízení o „běžné“

⁸³ Zákon výslovně stanovil, že do lhůty „se nepočítají dni, po které žádost šla na poštu“

⁸⁴ Pražák, J. Rakouské právo ústavní. Část třetí: Ústava říšská. Nákladem jednoty právnické. Praha, 1902, s.351

⁸⁵ Hoetzel, J. Československé správní právo. Praha: Melantrich, 1937, s. 429 an.

⁸⁶ Zákon č. 3/1918 Sb., o Nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních konfliktů.

stížnosti ve správních věcech, protože neexistovala žádná zvláštní procesní úprava⁸⁷. I zde musel být stěžovatel zastoupen advokátem. Hmotněprávní lhůta pro podání žádosti byla prodloužena na 60 dní. Neveřejný trojčlenný senát rozhodoval o odmítnutí stížnosti. Meritorní rozhodování obstarával pětičlenný senát. Nejvyšší správní soud na rozdíl od Říšského soudu mohl napadené rozhodnutí zrušit. Správní úřady byly vázány právním názorem Nejvyššího správního soudu.

4.4.3.3 Ústavní soud ČSR

Historie ústavního soudnictví na našem území začíná již krátce po vzniku Československé republiky, kdy v roce 1921 ústavní listina ze dne 29. 2. 1920 zakotvila Ústavní soud jako orgán koncentrovaného (specializovaného) ústavního soudnictví vykonávající následnou abstraktní kontrolu ústavnosti norem, vycházející z Kelsenova modelu⁸⁸.

Postavení, organizaci a příslušnost Ústavního soudu v ČSR byly blíže upraveny zákonem č. 162/1920 Sb. a n. , o ústavním soudě ze dne 9. března 1920 a Jednacím řádem ústavního soudu, usnesený jeho plénem a schválený prezidentem republiky a publikovaný pod č. 255/1922 ve Sbírce zákonů a nařízení..

Jeho sedmičlenný sbor⁸⁹ byl vytvářen tak, že tři soudce, včetně předsedy, jmenoval prezident republiky⁹⁰, další čtyři byli do svých funkcí delegováni, a to po dvou Nejvyšším soudem a Nejvyšším soudem správním volených na plenárních schůzích. Z této skutečnosti vyplývá, že členství v ústavním soudě končí, končí-li z nějakého důvodu členství u soudu, který delegovaného vyslal⁹¹. Za každého člena byl stejným způsobem ustaven náhradník, který zastupoval člena soudu při trvalém nebo dočasném zaneprázdnění. Členové ústavního soudu nevykonávaly činnost ústavního soudce jako své povolání, což byl dosti kritizovaný fakt.

⁸⁷ Srov. Ust. § 7 odst. 1 z.č. o Nejvyšším správním soudě. „Zjistí-li nejvyšší správní soud, že stížnost je důvodná, zruší v odpor vzaté rozhodnutí neb opatření pro *nezákonnost* a uvede důvody.

⁸⁸ Sládeček, V. Ústavní soudnictví. Praha: C.H. Beck, 2003. str. 27

⁸⁹ Ust. § 1 odst. 1 a 2 zák. č. 162/1920

⁹⁰ Tito soudci byly jmenováni na základě „*teren*“ tzn. návrhů vždy tří kandidátů navržených Poslaneckou sněmovnou, Senátem a Sněmem Podkarpatské Rusi. Na základě toho, že tento sněm nebyl ustanoven, jmenoval prezident jednoho člena na návrh vlády.

⁹¹ Weyr, Fr. Československé právo ústavní, Praha, Melantrich a.s., 1937, str. 97

Ke zvolení za člena či náhradníka ústavního soudu byly stanoveny tyto podmínky:

- právnické vzdělání („osoby znalí práva“)
- volitelnost do Senátu (věk 45 let)
- neslučitelnost se členstvím v zákonodárném sboru (poslanecká sněmovna, senát nebo sněm Podkarpatské Rusi..)

Předseda ústavního soudu složí příslušný slib do rukou prezidenta republiky slib o dodržování a zachovávání ústavních zákonů. Poté předseda svolá do 8 dnů ustavující schůzi ústavního soudu, při které ostatní členové složí slib stejného obsahu do rukou předsedy soudu.

Funkční období soudců ústavního soudu činilo 10 let (§ 3 zákona o ústavním soudu) a počítalo se ode dne ustavující schůze. Sídlo ústavního soudu se nacházelo v Praze.

4.4.3.3.1 Příslušnost Ústavního soudu

Jednání ústavního soudu bylo fakultativní (případ A.), obligatorní (část B.) rozděleno na část neveřejnou a na veřejné soudní líčení.

Ústavní soud byl příslušný k rozhodování o tom,

A. zda zákony Československé republiky a zákony sněmu Podkarpatské Rusi jsou v souladu s ústavní listinou –

V tomto případě rozhoduje ústavní soud pouze na základě návrhu, který může být podán jen od taxativně vymezeného subjektu (Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, Volební soud, Poslanecká sněmovna, Senát a Sněm Podkarpatské Rusi).

Vlastní řízení o neústavnosti blíže upravoval jednací řád. Má tři etapy 1/ řízení předběžné mimo schůzi, 2/ schůze neveřejná, 3/ veřejné líčení ústní.

Rozhodnutí o podání návrhu k ústavnímu soudu je nutno se usnést nadpoloviční většinou členů Nejvyššího soudu., Nejvyššího správního soudu a Volebního soudu. Rozhodnutí bylo možno učinit pouze v plenární schůzi. V návrhu je nutno označit ustanovení zákona, které odporuje konkrétnímu ústavnímu zákonu či ustanovení zákona

Národního shromáždění nebo sněmu Podkarpatské Rusi, jenž překračují ústavně vymezenou působnost těchto sborů. Návrh musí být podán ve lhůtě tří let ode dne vyhlášení zákona. Po uplynutí se stává vadný zákon nedotknutelným i ústavním soudem.

Poté je do měsíce svolána schůze ústavního soudu, na které se rozhodne, byl-li návrh podán včas a je-li ústavní soud příslušný k rozhodnutí. V kladném případě svolá předseda ústavního soudu do tří měsíců ústavní soud k veřejnému ústnímu líčení o předloženém návrhu. V opačném případě návrh zamítne.

Vlastní postup při veřejném líčení byl obdobou sporného soudního řízení. Úvodní slovo měl soudce zpravodaj a po něm zástupci vlády a zúčastněných zákonodárných sborů. V dalším jednání udílel předseda slovo v pořadí, v jakém se zúčastněné strany (jednací řád mluví o činitelích) přihlásily. Ústavní soud mohl z vážných důvodů usnesením nařídít odložení ústavního líčení a to ex officio i na návrh. Po vyčerpání věci bylo ukončeno ústní líčení a soud se odebral k poradě a hlasování. Pokud se na poradě ukázalo, že při rozhodování bylo třeba přihlédnout ke skutečnostem, jež nebyly předmětem jednání v ústním líčení, bylo o těchto skutečnostech znovu líčení zahájeno. Porada o hlasování se děla podle zásad plenární schůze (oddíl V. jednacího řádu).

V případě, že návrh je opodstatnělý, je vysloveno nálezem, která ustanovení určitého zákona jsou v rozporu s ustanoveními ústavního zákona, nebo která ustanovení zákona přijatého Národním shromážděním či sněmem Podkarpatské Rusi překračují ústavně vymezenou působnost těchto zákonodárných sborů. Tato ustanovení jsou tudíž prohlášena za neplatná⁹². Ke zrušení zákona nebo jeho části mohlo dojít jen v mezích návrhu a ústavní soud zákon nebo jeho části jsoucí v rozporu s ústavou v nálezu vymezil. Nález byl vyhlášován ústně s podstatnými rozhodujícími důvody pokud možno v tomtéž sezení soudu. Bylo možno usnesením vyhlášení odložit. Nález se vyhlášoval jménem republiky. byl doručován vládě. Nález ústavního soudu publikuje ministr vnitra ve Sbírce zákonů a nařízení do osmi dnů. Dnem uveřejnění ve Sbírce se stal nález závazným pro zákonodárny sbory, vládu a všechny úřady a soudy. nález se současně uveřejňoval i v úředních listech a to s podrobným odůvodněním.

⁹² Podle čl. 43 jednacího Řádu je k nálezu, kterým se zákon prohlašuje neplatným třeba nejméně 5 hlasů

Vázanost nálezy nepředstavovalo podstatné problémy. Zákon stanovil, že „Uveřejnění nálezu ve Sbírce zákonů a nařízení má ten účinek, že dnem zveřejnění jsou zákonodárny sbory, vláda, všechny úřady a soudy nálezem vázány“.⁹³

B. k posuzování ústavnosti prozatímních opatření společného výboru k nimž by jinak bylo třeba zákona dle § 54 odst. 13. ústavní listiny

Prozatímním opatřením představuje opatření přijaté 24 členným tzv. Stálým výborem Národního shromáždění, složeným ze členů jmenovaných sněmovnou poslaneckou a senátem v případě rozpuštění některé ze sněmoven či po dobu kdy je jejich jednání odročeno či ukončeno. Opatření měla prozatímní platnost zákona a Stálý výbor je směl vydávat v době mezi rozpuštěním některé ze sněmoven nebo od uplynutí jeho volebního období do jejího opětovného ustanovení, dále po dobu, po kterou je zasedání sněmovny odročeno nebo ukončeno.

V tomto případě rozhoduje ústavní soud o neplatnosti opatření v řízení z úřední povinnosti – ex officio. Byl povinen zkoumat všechna prozatímní opatření, nejen ta, ke kterým by jinak bylo třeba zákona, a která mu vláda měla předkládat zároveň s vyhlášením ve Sbírce zákonů a nařízení. Tato opatření však musel zkoumat všechna, neboť každé se mohlo přičít ustanovení § 54 ústavní listiny.

Návrh byla povinna předložit vláda, nicméně Ústavní soud posuzoval neodkladná opatření z vlastní iniciativy po vyhlášení ve Sbírce zákonů a nařízení i v případě, že vláda byla nečinná.⁹⁴

Bližší pravidla řízení obsahoval jednací řád v oddíle VII. – řízení z úřední povinnosti. Předseda soudu ihned po předložení prozatímního opatření ústavnímu soudu toto opatření přikázal zpravodaji. Co možná s největším urychlením svolal neveřejnou schůzi ústavního soudu a vyrozuměl zpravodaje o čem se má jednat (čl. 54 jednacího řádu). V neveřejné schůzi ústavní soud zjišťoval zejména, zda bylo opatření s prozatímní platností řádně vyhlášeno. Nebylo-li tomu tak, sdělil soud vládě usnesením, že nemá důvodu, aby se opatřením dále zabýval. Článek jednacího řádu stanovil, že se řízení provede, i když opatření

⁹³ Ust. § 20 zák. č. 162/1920 Sb.

⁹⁴ Čl. 52 odst. 2 jednacího řádu ÚS

mezitím pozbylo platnosti nebo přestalo být opatřením prozatímním. K vyhlášení prozatímního opatření nálezem za neplatné postačovalo při kvoru pěti členů soudu (čtyři členové soudu a předseda nebo místopředseda) prostá většina⁹⁵. Když ústavní soud svým nálezem zrušil některá ustanovení zákona, respektive opatření, mohla nastat situace, že se některé pasáže těchto aktů nebo celé akty staly v praxi neproveditelnými, ačkoliv samy ústavní normě neodporovaly. Bylo proto v případě zákonů věcí navrhovatele, v případě opatření ústavního soudu, aby tuto otázku náležitě posoudil a předšel tak vzniku právní nejistoty.

4.4.3.4 Závěrečné zhodnocení činnosti Ústavního soudu v ČSR

Poté, co 17. listopadu r. 1931 uplynulo první funkční období ústavního soudu (od 17. listopadu 1921), byl další soud, z důvodu neshody mezi politickými stranami ohledně personálního obsazení ustanoven teprve až 10. května 1938, tedy skoro po sedmileté přestávce.⁹⁶ Vzhledem k následující politické situaci v tomto druhém období fungoval Ústavní soud pouze necelý rok až do nacistické okupace. Nálezem ze dne 23. května 1939 byla „*via facti*“ ukončena rozhodovací činnost Ústavního soudu ČSR.

Činnost prvorepublikového Ústavního soudu je hodnocena jako málo frekventovaná a nepřiliš významná. Ústavní soud v letech 1921 až 1931 konal 13 schůzí plenárních, 4 veřejná líčení, 8 neveřejných schůzí. Ústavní soud za dobu své existence vydal celkem 65 nálezů a projednal celkem asi 46 opatření Stálého výboru. Ústavní soud nebyl schopen účinně garantovat ústavnost mladé demokracie. Sehrál však významnou roli ve vývoji evropského specializovaného a centralizovaného soudnictví. Z hlediska formálního došlo k zániku Ústavního soudu až přijetím Ústavy 9. května v roce 1948.

Jedním z důvodů nízké prestiže a malé funkčnosti ústavního soudu bylo bezesporu úzké vymezení jeho kompetencí. Se vznikem Československa se působnost rakouského Říšského soudu nepřenesla na soud ústavní nýbrž na Nejvyšší správní soud, jež tak rozhodoval o stížnostech občanů. Kontrola souladu právních norem byla sice významnou a základní kompetencí, ovšem pro ústavní soud kompetencí jedinou.

⁹⁵ Ust. § 8 odst. 4 zák.č. 162/1920 Sb. a čl. 13 odst. 1 jedn. Řádu.

⁹⁶ Klíma, K. Ústavní právo. Dobrá voda 2002, str. 369

V Protektorátu Čechy a Morava sice nepůsobil žádný orgán s funkcemi ústavního soudu, ale jisté prvky ústavního soudnictví lze spatřovat v kompetenci některých orgánů prozatímního státního zřízení zahraničního (Státní rada, Právní rada)⁹⁷.

Na Slovensku po vzniku samostatného státu byla přijata ústavním zákonem č. 185/1939 Sb. z., Ústava Slovenské republiky, která zavedla **Ústavní senát** v jehož pravomoci mělo být posuzování ústavnosti zákonů a nařízení s mocí zákona. Ústavní senát se měl skládat ze senátních prezidentů Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu. Předsedou se měl stát první prezident Nejvyššího soudu. Jak bývá nicméně v totalitních státech nikoliv neobvyklé, Ústavní senát nebyl nikdy zřízen⁹⁸.

Po druhé světové válce demokratické síly usilovaly o obnovení činnosti ústavního soudu.⁹⁹ Začínají se objevovat u mnoha konstitucionalistů nové návrhy na právní úpravu ústavního soudnictví. Mezi nejvýznamnější patří návrhy Bulína, Kubeše, Táborského a Meissnera. V. Kubeš zpracoval celý návrh nové Ústavy, který v hlavě osmé obsahoval úpravu Ústavního soudu. Kromě rozšíření jeho kompetencí o rozhodování ve věcech politických stran a rozhodování o stížnostech proti úředním zásahům do ústavně zaručených práv a svobod oproti úpravě prvorepublikové, se Kubeš věnoval také struktuře Ústavního soudu. Měl být složen ze dvou orgánů. První orgán měl rozhodovat o všech věcech, mimo ústavní stížnosti a měl se skládat z dvanácti členů. Šest členů mělo být jmenováno prezidentem na návrh Národního shromáždění a zemských sněmů, a zbylých šest mělo být vysláno Nejvyšším správním soudem a Nejvyšším soudem. Podrobnosti o druhém oddělení měl stanovit zákon. O Ústavním soudu složeném z dvanácti členů hovoří také A. Meissner, ale doplňuje jej o stejný počet náhradníků a stanovuje funkční období na pět let.

Nutno poznamenat, jaká škoda, že žádná z těchto pokrokových představ nebyla z důvodu koncepce komunistické totality uskutečněna a ústavní soudnictví tak utichlo na pár desítek let.

⁹⁷ Mikule, V. Federální ústavní soud skutečností. Právo a zákonnost, 1992, č. 3, s. 129-138

⁹⁸ Sládeček, V. Ústavní soudnictví. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2003, str. 31

⁹⁹ Kubeš V. O novou ústavu. Praha 1948, str. 139 an. „, Instituce ústavního soudu je nezbytná. Podle tohoto návrhu má být jednak garantem výstavby právního řádu a demokratické úpravy politických stran, jednak garantem ústavou zaručených práv a svobod občanů “

5. Závěrečné zhodnocení

Ve své práci jsem se hlouběji zabýval problematikou organizace soudnictví v období první republiky. Konkrétně jedná se o období od vzniku samostatného státu Československého 28.10. 1918 až do 30. září 1938 kdy byla v Mnichově za účasti představitelů Německa, Itálie, Velké Británie a Francie podepsána dohoda, která ve svých důsledcích znamenala praktický konec nezávislosti republiky.

K uchopení tohoto tématu bylo nutné nastínit i vývoj v letech 1848 – 1918, jelikož bystrý pozorovatel dokáže v obou etapách vývoje vysledovat mnoho podobností. Zároveň je nutné si uvědomit zásadní význam tzv. Recepční normy z roku 1918, která zaručila kontinuitu vývoje soudnictví a převzetí základních organizačních vazeb a principů.

Ústavní zakotvení a vymezení moci soudcovské nejdeme ve čtvrté hlavě Ústavní listině z roku 1920. Ústavou došlo k oddělení moci soudcovské od správy. Soudnictví bylo ovládáno zásadami: zákonnosti, obžalovací, ústnosti, veřejnosti, odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím, právo každého občana na rozhodován o jeho právech zákonným soudcem, vyhlásování rozsudků jménem republiky atd.

Počáteční období je charakteristické převzetím rakousko – uherských soudních orgánů i předpisů a zároveň demokratických prvků v organizaci soudnictví. V počátcích zde existovala určitá právní schizofrenie způsobená dvojkolejností právních řádů. V zemích českých se totiž uplatňovaly převzaté rakouské právní předpisy a na Slovensku a Podkarpatské Rusi platily předpisy uherské. Tato situace byla v organizaci soudnictví odstraněna až zákonem z roku 1928, kdy došlo ke sjednocení justičního aparátu na celém území Československa.

Obecně lze konstatovat, že existovaly tři skupiny soudů. Jednalo se o soudy řádné, soudy mimořádné a konečně o soudy rozhodčí. Velmi pozitivně hodnotím fakt, že se na samotném výkonu soudní moci vedle profesionálních soudců z povolání podílela i laická veřejnost. Jednalo se například o případy, kdy v trestních kauzách vymezených zákonem rozhodovaly o otázce viny porotci nebo případy, kdy u rozhodčích soudců byly zastoupeni zaměstnanci anebo pojištěnci bez právnického vzdělání v roli přísedících. Soudnictví řádné bylo třístupňové, tvořeno na nejnižší úrovni soudem okresním, následovaly soudy krajské, vrchní a jako konečná instance soud nejvyšší. Mimořádné soudy byly pověřeny rozhodováním specifických sporů. Mezi tyto soudy patřily například soudy mládeže, jež byly příslušné k rozhodování o trestných činech mladistvých (provinění) či soudy pracovní řešící spory z pracovněprávního vztahu. Rozhodčí soudy

bylo jednak možno povolat k řešení eventuálních sporů na základě dohody stran, obligatorně pak byly před rozhodčími soudy rozhodovány především spory vyplývající ze zákonů o veřejném pojištění.

Osobně se domnívám, že organizace a struktura soudnictví byly v první Československé republice na velmi vysoké úrovni. Dokonce mám za to, že organizace a fungování soudů v letech 1918 – 1938 je přes dílčí nedostatky téměř nedostižným ideálem, jemuž se současné české soudnictví jen s obtížemi přibližuje.

6. RESUME

This work is concerned with the organisation of the judicial system in Czechoslovakia in 1918 – 1938. This problem can not be seen only from the historical point of view, so that I tried to shortly define the meaning of justice and to answer some related questions. It is also very important to consider the progress of justice in 1848 – 1918 to understand the organization of czechoslovak justice. There is a close relationship between these two periods. But the most extended part of this work is of course concerned with the situation in 1918 – 1938.

The main principle of the democratic state, which stems from presumption, that the concentration of power in hands of an individual or a single institution leads to misuse of the power, is the separation of powers. It means the division of the state power in three autonomous partitions (tripartition). The partitions are then the legislative (creation of the law), the executive (execution of the law) and the justice (application of the law in particular cases).

The separation of powers doctrine was first implemented in the US federal constitution in 1787. The principle of checks and balances, which inhibits a single institution to take over the dominant position, was implemented as well.

Justice is one of the forms of the state activity. It represents the universal instrument of protection, because not only subjective rights, legal interests and relationships, that rise in the realm of private law, but even the public ones fall in the object of protection.

The breaking point (not only) for the justice in our territory came in 1848. The wave of revolts against old royalistic order afflicted Europe. It was required to separate the executive and the justice, because the influence of the absolutist executive was too strong. The permanent separation of these two powers was carried out in 1867.

District courts became the basic cells of the judicial system. They were subordinated to the regional (krajinské, since 1855 krajské) courts, which were called land courts concerning Prague and Brno. Regional courts decided more serious cases in first instance. Regional court's region was composed of 15 – 25 districts and its territory was very similar to political region. Next instance was represented by the High courts (vrchní zemské soudy). There was one for Moravia and Silesia in Brno and one for Bohemia in Prague. Supreme court of justice and cassation (Nejvyšší soudní a kasační dvůr) in Vinna was the court of last resort. Imperial court, which resolved the constitutional cases was established

as well. Actions against ministers for the breach of constitution were decided by the Governmental court of justice (Státní soudní dvůr).

One fundamental question had to be answered after the birth of independent Czechoslovakia in 1918. What legislation should be applied? It was decided to take over almost all of the Austro - Hungarian legislation. The 11/1918 (Norm of reception) law, which averted the threat of legal vacuum, was adopted for that purpose. („All actual land and imperial legislation remain valid for the time being“).

This solution ensured the continuity with the Austro-Hungarian legislation and public administration. The organization of courts and their inner relationships were also patterned after the Austro – Hungarian model. The Prosecution copied the scheme of justice. The Ministry of justice administered the justice, the prosecution and the prison system.

The courts could be divided in four groups.

First category was represented by ordinary civil and criminal courts. There were district courts, regional courts and high courts. The seat of high courts was in Prague (Bohemia), Brno (Moravia and Silesia), Bratislava (Slovakia) and Košice (Carpathian Ukraine). The Supreme court had its seat in Brno.

Second category composed of the extraordinary and specialized courts. We know the Labour courts (Pracovní soudy), which decided some labour and duty cases, hereinafter the Tax courts (Důchodkové soudy), which were concerned with tax cases or the Insurance courts (Pojišťovací soudy), that resolved the matters of insurance of employees. Besides this civil courts, there were also some extraordinary criminal courts. We can mention the Jury courts (Porotní soudy), that composed of the jury and the judges. The jury decided the question of guilt and innocence. The judges resolved about the punishment. Furthermore there were the Juvenile courts (Soudy mládeže), the Military courts (Vojenské soudy), courts, that decided the cases of libel (Kmetské soudy) and finally the State court (Státní soud), that should protect the democratical and republican state system of Czechoslovakia.

The courts of arbitration were the only representatives of the third category.

And finally the fourth category was represented by the courts of public law. The Constitutional court (Ústavní soud) was competent to decide whether the legislation is in conformity with the constitution. The election court (Volební soud) examined and verified the elections of Parliament members and regional MP's. The Supreme court of administration (Nejvyšší správní soud) reviewed the decisions of the administrative.

7. Příloha I.:

Soudní organizace v českých zemích – podrobný přehled

Obvod Vrchního soudu zemského v Praze

Do obvodu Vrchního zemského soudu v Praze spadalo 15 krajských a jim naroveň postavených soudů. Konkrétně se jednalo o Krajský soud České Budějovice, Krajský soud Česká Lípa, Krajský soud Hradec Králové, Krajský soud Cheb, Krajský soud Chrudim, Krajský soud Jičín, Krajský soud Kutná hora, Krajský soud Liberec, Krajský soud Litoměřice, Krajský soud Mladá Boleslav, Krajský soud Most, Krajský soud Písek, Krajský soud Plzeň, Zemský soud Praha a Krajský soud Tábor.

- Krajský soud České Budějovice zahrnující 15 soudních okresů tohoto kraje. První instanci představovaly: České Budějovice (městský delegovaný soud), Hluboká nad Vltavou, Lišic, Trhové Sviny, Týn nad Vltavou, Český Krumlov, Chvalšiny, Kaplice, Nové Hrady, Horní Planá, Vyšší Brod, Jindřichův Hradec, Nová Bystřice, Lomnice, Třeboň.
- Krajský soud Česká Lípa zahrnoval soudní okresy Cvikov, Česká Kamenice, Česká Lípa (městský delegovaný soud), Hajda (Nový Bor), Rumburk, Haňšpach, Šluknov, Varnsdorf.
- Krajský soud Hradec Králové zahrnoval 13 soudních okresů: Dvůr Králové, Hradec Králové (městský delegovaný soud), Jaroměř, Nechanice, Broumov, Police nad Metují, Nové Město nad Metují, Dobruška, Náchod, Rychnov nad Kněžnou, Kostelec nad Orlicí, Králíky, Žamberk.
- Krajský soud Cheb – jeho obvod byl rozdělen na 19 soudních okresů: Aš, Falknov (Sokolov), Cheb (městský delegovaný soud), Kraslice, Lázně Kynžvart, Vidštejn (Skalná), Loket, Bečov nad Teplou, Blatno (Horní Blatná), Vochoz, Jáchymov, Karlovy Vary, Nejdek, Žlutice, Tachov, Bezručice, Planá u Mariánských Lázní, Přimda, Teplá.
- Krajský soud Chrudim byl příslušný pro svých 12 soudních okresů, kterými byly Hlinsko, Chrudim (městský delegovaný soud), Nasavrky, Pardubice, Přelouč, Skuteč, Litomyšl, Polička, Vysoké Mýto, Holice, Lanškroun, Ústí nad Orlicí

- Krajská soud Jičín zahrnoval 16 soudních okresů svého kraje: Jičín (městský delegovaný soud), Libáň, Lomnice nad Popelkou, Nová Paka, Semily, Nový Bydžov, Hořice, Chlumeck nad Cidlinou, Městec Králové, Trutnov, Hostinné, Maršov, Žacléř, Vrchlabí, Jilemnice, Rokytnice nad Jizerou.
- Krajský soud Kutná Hora působil pro 14 soudních okresů. Patřily k nim: Čáslav, Dolní Kralovice, Kutná Hora (městský delegovaný soud), Ledec nad Sázavou, Uhlířské Janovice, Kolín, Kouřim, Poděbrady, Německý (Havlíčkův) Brod, Habry, Humpolec, Chotěboř, Přibyslav, Polná.
- Krajský soud Liberec měl ve svém obvodu pouze 6 soudních okresů : Frýdlant, Chrastava, Jablonec nad Nisou, Jablonné v Podještědí, Liberec (městský delegovaný soud), Tanvald.
- Krajský soud Litoměřice byl vymezen pro 11 soudních okresů: Libochovice, Litoměřice (městský delegovaný soud), Lovosice, Roudnice nad Labem, Štětí, Teplice, Ústěck, Děčín, Benešov nad Ploučnicí, Chabařovice, Ústí nad Labem.
- Krajský soud Mladá Boleslav měl 11 soudních okresů: Bělá pod Bezdězem, Benátky nad Jizerou, Dubá, Mimoň, Mladá Boleslav (městský delegovaný soud), Mnichovo Hradiště, Nymburk, Sobotka, Turnov, Český Dub, Železný Brod.
- Krajský soud Most se dělil na 15 soudních okresů: Bílina, Duchcov, Hora sv. Kateřiny, Jirkov, Most (městský delegovaný soud), Kadaň, Doupov, Horan sv. Šebestiána, Chomutov, Písečnice, Žatec, Jesenice, Louny, Podbořany, Postoloprty.
- Krajský soud Písek měl v obvodu 13 soudních okresů: Blatná, Březnice, Milovice, Písek (městský delegovaný soud), Strakonice, Bosňany, Prachatice, Netopíce, Vimperk, Volyně, Sušice, Horažďovice, Kašperské Hory.
- Krajský soud Plzeň byl příslušný pro 18 soudních okresů: Bílovice, Kralovice, Manětín, Plzeň (městský delegovaný soud), Rokycany, Stod, Stříbro, Město Touškov, Domažlice, Horšovský Týn, Hostouň, Kdyně, Ronšperk (Poběžovice), Klatovy, Nepomuk, Nýrsko, Plánice, Přeštice.
- Zemský soud Praha byl jako krajský soud příslušný pro hlavní město, do něhož patřila spojená pražská I – V. V Praze tedy byly tři soudy na okresní úrovni: Pro Prahu I, II V a Vyšehrad (městský delegovaný soud civilní), pro Prahu III, IV (městský delegovaný soud civilní), pro Prahu město a Vyšehrad (městský delegovaný soud trestní). Do obvodu zemského soudu v Praze dále patřilo 20 venkovských okresních soudů: Beroun, Český Brod, Jílové, Karlín, Kostelec nad

Černými Lesy, Říčany, Smíchov, Zbraslav, Mělník, Brandýs nad Labem, Velvary, Příbram, Dobříš, Hořovice, Zbiroh, Rakovník, Křivoklát, Nové Strašecí, Slaný, Slaný, Unhošť.

- Krajský soud Tábor měl 16 soudních okresů: Bechyně, Milevsko, Mladá Vožice, Sedlec, Soběslav, Tábor (městský delegovaný soud), Veselí nad Lužnicí, Benešov, Nevyklov, Sedlčany, Vlašim, Votice, Pelhřimov, Kamenice nad Lipou, Padov, Počátky.

Obvod Vrchního zemského soudu Brno

Vrchní zemský soud v Brně zahrnoval 8 sborových soudů první instance. Jednalo se o Zemský soud Brno, Zemský soud Opava, Krajský soud Jihlava, Krajský soud Nový Jičín, Krajský soud Olomouc, Krajský soud Těšín, Krajský soud Uherské Hradiště a Krajský soud Znojmo.

- Zemský soud Brno a 17 venkovských soudních okresů: Brno – město a okres (městský delegovaný soud civilní), Brno – město a okres (městský delegovaný soud trestní), Ivančice, Slavkov u Brna, Tišnov, Boskovice, Blansko, Kunštát, Hustopeče, Břeclav, Klobouky, Židlochovice, Moravská Třebová, Jevíčko, Svitavy, Vyškov, Bučovice, Ždánice.
- Krajský soud Jihlava měl 8 soudních okresů: Jihlavě (městský delegovaný soud), Třebíč, Velké Meziříčí, Dačice, Telč, Nové Město na Moravě, Bystřice pod Pernštejnem, Ždár nad Sázavou.
- Krajský soud Nový Jičín zahrnul 13 soudních okresů: Frenštát pod Radhoštěm, Fulnek, Nový Jičín (městský delegovaný soud), Příbor, Hranice, Bystřice pod Hostýnem, Město Libavá, Lipník nad Bečvou, Místek, Moravská Ostrava, Valašské Meziříčí, Rožnov, Vsetín.
- Krajský soud Olomouc byl příslušný pro 17 soudních okresů: Kojetín, Olomouc – město a okres (městský delegovaný soud), Přerov, Litovel, Konice, Uničiv, Mohelnice, Zábřeh, Prostějov, Plumlov, Šternberk, Staré Město pod Smrkem, Špilberk (Štítý), Vizmberk (Loučná nad Desnou).
- Zemský soud Opava byl zřízen pro zemské město a 14 soudních okresů země Slezské. Patřily k nim: Bílovec, Klímkovice, Odry, Opava město a okres (městský

delegovaný soud), Vítkov, Javorník, Cukmantl (Zlaté Hory), Frývaldov, Vidnava, Krnov, Město Albrechtice, Bruntál, Horní Benešov, Osoblaha.

- Krajský soud Těšín působil pro 8 soudních okresů země Slezské: Bohumín, Frýdek, Fryštát (Karviná), Jablunkov, , Těšín (městský delegovaný soud), Bílské, Skočov, Stumeň (poslední tři místa jsou v současné době součástí Polska).
- Krajský soud Uherské Hradiště zahrnul 12 soudních okresů: Napajedla, Strážnice, Uherské Hradiště (městský delegovaný soud), Uherský Ostroh, Kroměříž, Holešov, Zdounky, Kyjov, Hodonín, Uherský Brod, Valašské Klobouky, Vizovice.
- Krajský soud Znojmo byl příslušný pro 9 soudních okresů: Jemnice, Moravské Budějovice, Vranov nad Dyjí, Znojmo (městský delegovaný soud), Mikulov, Jaroslavice, Moravský Krumlov, Hrotovice, Náměšť nad Oslavou.

8. Příloha II.

Soudní organizace na Slovensku– podrobný přehled

Soudní tabule(vrchní soudy) byly v Bratislavě a v Košicích.

Celkově bylo na území Slovenska 10 Sédrií (krajských soudů) a 77 okresních soudů.

Sedrie (sborový soud první stolice) se nacházely ve městech: Bratislava, Košice, Banská Bystrica, Komárno, Nitra, Ružomberok, Trenčín, Levoča, Prievidza, Rimavská Sobota.

- Sedrie Bratislava příslušná pro okresní soudy: Bratislava, Dunajská Streda, Galanta, Malacky, Myjava, Pezinok, Senica, Skalica, Šamorín, Trnava
- Sedrie Košice pro okresní soudy: Košice, Moldavan, Kr. Chlumeč, Humenné, Michlovce, Sečovce, Vranov, Sobrance, V. Kapušany, Medzilaborce
- Sedrie Banská Bystrica pro okresní soudy: Banská Bystrica, Brezno, Zvolen, Kremnica, B. Štiavnica, Nová Baňa, Krupina, Lučenec. M. Kameň
- Sedrie Nitra pro okresní soudy: Hlohovec, Šala n. V. Nitra, Prievidza, Topolčany, Nové Zámky, Vrábľa, Zl. Moravce
- Sedrie Trenčín pro okresní soudy: Bánovce, Považská Bystrica, Bytča, Čadca, Ilava, Púchov, Trenčín, Žilina, Nové Město, Piešťany
- Sedrie Komárno pro okresní soudy: Komárno, Šahy, Levice, Parkán, Stará Ďala, Želiezkovice.
- Sedrie Levoča pro okresní soudy: Levoča, Gelnica, Kežmarok, Poprad, Sp. N. Ves, Sp. Podhradie, Sp. St. Ves, St. Lubovňa.
- Sedrie Prešov pro okresní soudy: Prešov, Bardějov, Giraltovce, Sabinov, V. Svidník
- Sedrie Rimavská Sobota pro okresní soudy: Rimavská Sobota, Revúca, Rožnova, Tornaľa, Čeledín
- Sedrie Ružomberok pro okresní soudy: Ružomberok, Dol. Kubín, Hrádek, Mikuláš, Námestovo, Trefená, Martin

9. Seznam pramenů a literatury

1. Balík, S. Politický systém českých zemí 1848 – 1989. Masarykova univerzita Brno 2003
2. Balík, S. Minulost, přítomnost a perspektivy advokacie. Plzeň 1998
3. Bianchi, L. Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalismu. Bratislava 1973
4. Filip, J. a kol. Základy státovědy. Masarykova univerzita. Brno 1997
5. Filip, J. Ústavní právo I. Základní pojmy a instituty – ústavní základy ČR. Masarykova univerzita. 2001
6. Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. Slovník veřejného práva československého. Díl I. – V. Praha : Eurolex Bohemia, 2000, reprint původních vydání z let 1929 – 1948.
7. Hanzal, F. Pracovní soud. Praha 1937
8. Hartmann, A. Předpisy o soudech a jejich organizaci. Praha 1933
9. Hodgson, G. 20:století – Od úsvitu století do začátku studené války.knižní klub Columbus1998
10. Kadlecová, M., Schelle, K., Vlček, E. Několik kapitol z právních dějin
11. Kallab, J. Herrnritt, V. Trestní řád československý. Praha 1931
12. Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918 – 1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929). Praha : Nakladatelství Libri, 2000.
13. Kolektiv autorů. Dějiny zemí Koruny České. Paseka 1992
14. Kolektiv autorů. Dějiny Evropské Civilizace II.díl. Paseka.1997

15. Klíma, K. Ústavní právo. Plzeň. 2004
16. Kroupa, J. a kol. Politologie. Masarykova univerzita. Brno 2003
17. Malý, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Linde Praha a.s. 2003
18. Mikule, V., Sládeček, V. Zákon o Ústavním soudu, Komentář a judikatura k Ústavě ČR a Listině základních práv a svobod, Eurolex Bohemia Praha 2001
19. Mířička, A. Schulz, O. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha 1932
20. Pavlíček, V. a kol. Ústavní právo a státověda – I.díl Obecná státověda. Linde Praha a.s. 1998
21. Pavlíček, V. a kol. Ústavní právo a státověda – II. Díl Ústavní právo ČR. Linde Praha a.s. 1998
22. Schelle, K. a kol. České a Československé právní dějin – pracovní sešit. Masarykova univerzita.Brno 2005
23. Schelle, K. a kol. Právní dějiny. Eurolex Bohemia s.r.o. Praha 2005
24. Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví – historie, současnost a perspektivy. Eurolex Bohemia s.r.o Praha 2004
25. Schelle, K. Vývoj právní úpravy pojišťovnictví. Masarykova univerzita. Brno 1994
26. Schelle, K. Vývoj veřejné správy v letech 1848-1990. Eurolex Bohemia. 2005
27. Schelle, K. Československé dějiny státu a práva v dokumentech IV. Díl. Organizace soudnictví, zahraniční politika, právní úprava ekonomiky, Masarykova univerzita v Brně, 1993

28. Sládeček, V. Ústavní soudnictví. 2. vydání. Praha : C.H.Beck, 2003
29. Sládeček, V. Nástin vývoje ústavního soudnictví na území Československa a České republiky. Právní rozhledy, 1998, č. 11, str. 544-548
30. Sochorová, M. Dějepis II. V kostce. Fragment 1999
31. Stavinochová, J. Hlavsa, P. civilní proces a organizace soudnictví. Masarykova univerzita. Brno 2003
32. Vážný, F. O ústrojí a příslušnosti soudů. Brno 1926
33. Vietor, M. K počiatkom buržoázneho súdництва ČSR. Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied Bratislava 1960
34. Vlček, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. Masarykova univerzita. Brno 1993
35. Vojáček, L. a kol. Právní dějiny – pracovní sešit. Masarykova univerzita. Brno 2005
36. Weyr, Fr. Československé právo ústavní, Praha, Melantrich a.s., 1937
37. Žaloudek, K. Encyklopedie politiky. Nakladatelství Libri. Praha 1999

Elektronické zdroje informací:

ASPI. Automatizovaný systém právních informací.

www.senat.cz/zajímavosti/tisky

www.nsoud.cz

www.nssoud.cz

www.portal.justice.cz

www.statnisprava.cz

www.concourt.cz